

ADALÉKOK BEREG, UGOCSA ÉS UNG VÁRMEGYÉK LAKÓINAK 18. SZÁZAD VÉGI ERDŐÉLÉSI SZOKÁSAIHOZ

TAKÁCS PÉTER–UDVARI ISTVÁN

Bereg, Ugocsa és Ung megyék a királyi Magyarország északkeleti részén, a Tisza felső folyása és vízgyűjtő területén feküdtek. Trianon szétszabdalta, hajdan kialakult és több századon át hatékonyan működő regionális kapcsolatrendszerét, egyben végzetes-sé, már-már újraszervezhetetlenné mélyítette a politikai ellentétek, hatalmi érdekek megmerevítette érintkezést. Minden korábnál „messzebbre” kényszerítette a gazdasági centrumoktól a térség lakóit, ezért infrastruktúráját elhanyagolta, gazdasági forrásait leírta, lakosságát munkavállalási, lakóhelyváltoztatási migrációra kényszerítette, kultúrájának kontinuuus fejlesztését megtörte, integrálódási törekvéseit többször átrendezte, a kialakult szokásokat fellazította, s divergáló politikai, történelmi, társadalmi törekvésekre kényszerítette az itt élő népséget. A nagyhatalmi gátlástalanság és kiszámíthatatlanság olyan akaratot kényszerített e térség lakosságára a 20. században, mellyel a három vármegye egyetlen etnikuma sem volt elégedett. Épp ezért máig megoldatlanul halmozódnak vagy tovább élnek azok a konfliktusok, amelyek nemcsak a politikai szférát zaklatják, hanem az itt élő emberek életminőségének a konszolidációját is hátráltatják, emberöltőnként újabb kényszerekhez igazítják.

Sohasem volt e három megye térségében zavartalan az élet. Az emberi akaratokat, szándékokat keresztettk a természeti erők, kiszámíthatatlanná téve mindig a holnapot, a következő hetet, hónapot, évet, és két-háromszoros erőfeszítésre készítve a lakosságot a megélhetés okán is. A polgárosodás éppen hogy megindulhatott, amikor annak természetes és nagyon nehéz folyamatába „belerondított” az első világháború. Azóta sem élt olyan generáció e térségben, amelyiknek meg ne kellett volna tapasztalnia a világhatalmi rengések gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan és lelkileg is zaklató kínjait. Azóta sem élt itt olyan generáció, amelyik biztosra vehette volna, hogy értékfelhalmozásait, fáradsalmainak gyümölcsét fiai, unokái bizton élvezhetik. Nem adatott meg e térség egyetlen etnikumának sem, hogy fiai, unokái jövője felől töprengve, nyugodtan hajthatta volna álomra a fejét. Talán ez is oka, hogy minden visszássága, keserve és születéskori meghatározottságai ellenére, a rendiség korában élt legharmonikusabban e tájon a lakosság.

A rendiség utolsó periódusának egy látszólag periférikus jelenségét vizsgáló dolgozatunk bevezetőjeként el kellett ezt mondanunk, mert a születési meghatározottsággal, a természet erőivel folytatott emberi küzdelem sokkal humánusabbnak tűnik, mint az elmúlt majdnem száz esztendő nagyhatalmi akaratának misztikumába burkolt kihívásokra adandó válasz keresése.

Témánk nem öleli fel a létezés széles skáláját. Egy látszólag periférikus kérdést, az erdőéletet vizsgálja. Döntően azt is egyetlen forrástípus, a Mária Terézia-féle úrbérrendezés során keletkezett iratanyagra hagyatkozva.¹ Abból is csak az emberi létezés egyik szféráját, ha úgy tetszik, a megélhetéshez szükséges energiaforrás emberi hasznosításának lehetőségét, s az ehhez kapcsolódó egyéb lehetőségeket. Mégis kiterjed ez a vizsgálódás az egyes ember és egyes közösség bölcsőtől a sárga ívelő hétköznapjaira, a szó szoros értelmében: fából készült bölcsőben ringott ez időben a csecsemő, s fából, deszkából készült koporsóba záratott az „örökkévalóság” kapujában. De a fától – míg „fent járt” e való világban – talán egyetlen percre sem szabadulhatott. A bölcsőn és a koporsón túl fából, vagy fa felhasználásával készítette hajlékát, szerszámainak, használati eszközeinek jelentős részét; a fát használta melegedésre, a fagy elleni védekezésre, étele elkészítéséhez. Utazó, teherszállító eszközei – szekér, szán, taliga, vízhordó rúd, targonca – is fából készültek. Fát használt, ha folyóra szállt „szályakon, csónakon, uszályokon, kompon” stb. Fából készítette hídjait, udvarának kerítését, jószágainak aklát, karámját, istállóját, barmának jászlát, jármát. Fával „párolta” pálinkáját, fahordóban tárolta borát, karózta szőlőjét, fából égette a szemetestereit számára, fával tüzelt a mészsző alá, ha mészre volt szüksége, fával égette cserépedényeit, fából faragta őrlő szerkezeteit, malmait, kallóit, ványolóit, guzsalyát, rokkáját, halászó hálójának feszítőkeretét, emelőrudját, fémszerszámainak nyelét, vadejtő csapdáinak zömét, tárolóeszközeinek majdnem mindegyikét. Alig volt létezésének pillanata, amelyikben ne találkozott volna a fával. Ha leült, ha lefeküdt, ha evett, ha dolgozott, ha útnak indult, bármit tett, mint a levegő és étel, létfeltételeinek talán harmadik szférája a fa volt, mely többnyire, legalábbis az általunk vizsgált korban és térségben, erdőként létezett. A Bereg, Ugocsa, Ung megyékben tenyésző erdők legfontosabb zsákmányoló helyei is az itt élő embereknek. A mézet, a gombát, a gyógy-növényeket, a vad gyümölcsöket ecetnek, dzsemnek; a szedret, a málnát, az áfonyát, a mogyorót; kenyér kelesztéséhez és sör erjesztéséhez a komlót; kosarak fonásához a vesszőt, tűz csiholásához a taplót, mind-mind az erdőről szerezte. De ha csínytevéshez volt kedve, vagy az éhség kényszerítette, itt ejtett a tilalom ellenére vadat, itt szedett tojást, itt fogott rókát... Ne soroljuk tovább mi mindent. Úgyis kiderül majd, hogy gyakran itt talált marhájának szénát, legelőt, s majdnem minden esetben disznájának makkot.

Valaha szabadon élte nemes és nemtelen az erdőt. Ennek hagyományai „visszaköszönnek” az általunk vizsgált paraszti vallomásokban is. Szaporodván azonban a népesség, növekedvén a fa iránti szükséglet, erősödvén az államhatalom, polgárosodván – ezáltal a kiszámítható jövő sejtelmét is beépítvén törekvéseibe mind a hatalom, mind az ember – a szabad erdőhasználatnak iparkodott útját állni, és közösségileg vagy hatalmilag megszerkesztett regulát, erdőéleti rendet szerkesztett, mely szolgálta ugyan a közösséget is, de „rendiesítette” az erdőhasználatot, s többnyire nemesi tulajdonlás alá rendelte, aminek következtében megnehezült a jobbágyok, zsellérek igényének, szük-

1 Dolgozatunk forrásbázisa a Mária Terézia-féle úrbérrendezés iratanyagának Bereg, Ugocsa és Ung megyék településeire vonatkozó aktái. Az eredeti források a Magyar Országos Levéltár (MOL), Helytartótanácsi Levéltár (Htt Lvt) Urbarialia fondjában található. Ma már mikrofilmen kutatható az anyag. E mikrofilmeket használtuk mi is. A továbbiakban mindazon idézetek és konkrét adatok használatakor, amelyek az említett forrásegyüttesben szerepelnek, forráshelyet nem jelölünk, mert a községsoros források vármegyéenként és abc-rendben találhatóak, tehát könnyen visszakereshetők, illetve ellenőrizhetők.

ségének megszerzése; ugyanakkor új, nem is elhanyagolható jövedelemhez juttatta a ne-mességet.²

Az általános jellemzők helyett térjünk vissza azonban választott térségünkbe – Bereg, Ugocsa és Ung megyékbe – és vessünk egy pillantást e régió táji, regionális és társadalmi, demográfiai jellemzőire.

Bereg, Ugocsa és Ung megyék a Felső-Tiszavidék térségének hegyekkel, völgyekkel, mocsarakkal és „rónasággal” bőven tarkított történelmi képződmények. Északkeleten a Beszkidékig, Lengyelországig húzódnak fel. Nyugaton Zemplénnel, délen Szabolccsal, Szatmárral, keleten Máramarossal határosak. Mint köldökzsinór köti be őket a Tisza az alföldi térség gazdasági vérkeringésébe. Tiszaújlak, Vásárosnamény, Tokaj, Szolnok, Szeged azok a tiszai kikötőhelyek, só és fa „depositoriumos helyek”, ahová e három törvényhatóság mozgékonyabb, vállalkozó kedvűbb férfiai, nemesek és nemtelenek egyformán lehajóznak sóval, fával, gerendával, zindellyel, hordódongával, szerszámokkal, szekéralkatrészekkel, ritkábban egyéb erdei termékekkel, s elég gyakran gyümölcsökkel. Nyaranként „lerajzik” a lakosság a bihari Mezőségbe, a Nyírbe, a szolnoki, bácsi, békési, csongrádi térségbe aratni, csépelni is. Ez már az általunk vizsgált időben, az 1760–1780-as években általános szokása a térség lakóinak, amely szokás 1914-ig csak erősödik, s egyre meghatározóbb jellemzője lesz a megélhetés keresésének. A természeti adottságok kényszerítették ki ezeket a jellemzőket. Bereg, Ugocsa és Ung sík vidékein megterem ugyan a búza, rozs, de hegyes, bércecs térségeiben csak erdő tenyészik, ércet rejtkeznek, a máramarosi só tiszai útja vezet rajtuk keresztül szerte az országba. Mindezekért élénk árucserére kényszerítette őket a természet. Kényszerűség volt, regionális kényszerűség még akkor is, ha az általunk vizsgált korszakban a népsűrűség egyik megyében sem érte el a négyzetkilométerenkénti 20 lakost. A II. József uralkodása során megejtett népszámlálás a következő jellemzőkről tudósít.³

Megye	Terület km ²	Házak száma	Családok száma	Házas férfiak	Összes népesség	Népsűrűség km ² /lélek
Bereg	4 999	16 055	17 931	17 554	90 490	18,1
Ugocsa						
Ung	3 230	8 417	10 934	11 933	58 073	17,9

A három megye területén 24 472 lakásban 28 865 család, összesen 148 563 ember élt. Egy családban átlag 5,15 lélek, egy lakásban átlag 6,1 ember. Ha kalkuláljuk is e népszámlálás esetleges hibáit, tévedéseit, pontatlanságát, a térség demográfiai jellemzőit alapvetően torzító tévedést nem kell feltételeznünk. Azt szinte biztosra vehetjük, hogy a négyzetkilométerenkénti népsűrűség nem haladta meg a 19 lakost, amiből következtethetünk arra, hogy a terület népességeltartó képessége még a kezdetleges technikai szint mellett sem merült ki. Nem a túlnépesedés, sokkal inkább a terület regionális, ter-

2 *Tagányi Károly* (szerk.): *Magyar Erdészeti Oklevéltár, I–III.* Bp. 1896.; *Hegyi Imre*: *A népi erdőgazdálkodás jogszokásairól.* (In: *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon.* Bp. 1975.); *Kolossváry Szabolcsné*: *A magyar erdőgazdaság történelmi fejlődése.* (In: *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon.* Bp. 1975.)

3 *Danyi Dezső–Dávid Zoltán*: *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787).* Bp. 1960.

mészeti adottságai készítették az itt élő embereket más régiókkal a gazdasági kapcsolatok fokozatos mélyítésére,⁴ a piaci és egyéb jellegű egymásrautaltságok ápolására.⁵

Mind a három megye lakóinak létezési feltételeiben, e kapcsolatok ápolásában is a beregiek, ugocsaiak és ungiak részéről domináns szerepet játszott az erdő és a fa. Ezért szükséges egy pillantást vetnünk a három törvényhatóság természeti viszonyaira.

Domborzati és éghajlati viszonyait tekintve mindhárom megye feltűnő változatos-ságot mutat. A havasok magasságáig nyúló csúcsok, szőlőtermelésre alkalmas lankás dombok, gabonafélék – még búza vetésére is – termesztésére alkalmas síkságok mindhárom megyében találhatóak. Némi közös vonás, hogy a szántó-vető foglalkozásra inkább alkalmas síkokat a magyarok ülték meg már a honfoglaláskor, s ezen nem változtattak lényegesen a hadjárások, tatár, török és német zsoldos-dúlások sem. A hegyek magasait, erdőművelésre, legeltetésre alkalmas térségeit inkább ruszin, „orosz”, kevés számú szlovák, „tót” lakta meg, s a bányászkodásra, ércfeldolgozásra alkalmas térségek a németeknek adtak otthont.⁶

Mindhárom megye bővelkedett erdőkben. Nemcsak a hegyvidék. A havasok fenyevei alatt ott húzódtak az „égig fel nem kapaszkodó” hegyek bükkösei, tölgyesei. A tölgy lehúzódott a folyók, patakok nedvesítette síkságra is. A Tisza kanyarulatai, „szegei” pedig ősi gyümölcserdőket karéjoztak főleg Bereg megyében. Sóvári alma, kormos alma, aszalásra, lekvárfőzésre alkalmas szilva, dió, körte, cseresznye bőven termelt szükségesen felül, eladásra is e tájon. Mielőtt azonban belebonyolódnánk az erdők, ligetek jellemzésébe, kérjük kölcsön Fényes Elek adatait e három megye művelhető területének művelési ágankénti megoszlásáról.⁷ Tapasztalni fogjuk, ha akartak volna, akkor sem térhetek volna ki a fahasznosítás és erdőélés létezésükbe való beépitése elől e három törvényhatóság lakói.

4 Mindezekről lásd: *Szabó István*: Ugocsa megye. Második átdolgozott kiadás. Bp. 1994.; *Viga Gyula*: Árucseré és migráció Észak-Magyarországon. Debrecen-Miskolc, 1990.; *Pólya Jakab*: Gazdasági viszonyaink a XVIII. század első felében. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. 1895.; *Bél Mátyás*: Magyarország népének élete 1730 táján. Válogatta, sajtó alá rendezte és bevezette *Wellmann Imre*, Budapest, 1984.; *Takács Péter-Udvari István*: Adalékok a Felső-Tiszavidék sógazdálkodásához a 18. század végéről (Máramarostól Szepesig). (In: *Németh Györgyi* szerk.: Manufaktúrák és kora tőkés ipari kisvállalkozások. Sátoraljaújhely, 1991. okt. 3–4., Miskolc, 1994. 183–207.); *Udvari István-Viga Gyula*: A javak cseréje, munka és vándorlás Sáros megyében a 18. század közepén. (In: *Népi kultúra – Népi társadalom*, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve, XVII. Bp. 1993. 165–199.)

5 *Bácskai Vera-Nagy Lajos*: Piackörzetek, piacközpontok és vásárok Magyarországon 1828-ban. Bp. 1984.; *Takács Péter*: Adalékok a 18. századi szabolcsi vásárok és a vásározó szabolcsiak történetéhez. *Folia historica et ethnographica* (Nyírbátor), II. 1988. 105–121.; *Takács Péter-Udvari István*: Adalékok a 18. századiempléni vásárok és a vásározóempléni lakosok történetéhez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc), 1989. XXVII. 359–381.; *Takács Péter-Udvari István*: Adalékok Abaúj vármegye 18. század végi vásáraihoz és az Abaúj megyei lakosság vásározási szokásaihoz. *HOMÉvk.* 1990. XXVIII–XXIX. 195–207.; *Takács Péter-Udvari István*: Adalékok Ugocsa megye vásáraihoz és az Ugocsa megyei lakosság vásározási szokásaihoz a 18. század utolsó harmadában. *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 8–9. sz. 30–32.; *Takács Péter-Udvari István*: Adalékok Bereg vármegye vásárai és a beregi vásározók 18. század végi történetéhez. (In: *Cservenyák László* szerk.: *Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára*, Nyíregyháza, 1989. 88–112.); *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monographiája I–III. Ungvár, 1881–1882.

6 *Lehoczky* i. m.; *Szabó István* i. m.

7 *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest, 1847.

Művelési ágak holdanként	Bereg	Ugocsa	Ung
Művelhető ter.:	706 692	241 222	642 668
Ebből			
szántó:	208 731	85 122	208 514
rét:	43 388	13 450	49 653
legelő:	94 121	20 382	100 528
kert:	9 376	876	13 220
szőlő:	8 562	2 678	10 923
Erdő:	342 514	118 714	259 830

A három megye mindegyikében közelíti a művelhető területben az 50%-ot az erdő. A térség 148 563 lakosára összességében 721 058 hold erdő esik, egy-egy lakosra 4,85 hold. Ugyanezen térség szántói 502 367 holdra rúgnak, egy-egy lakosra 3,38 hold jut átlagban. A 106 491 holdnyi rétből egy-egy lakosra átlagolva már csak 0,72 hold, a legelőből (összesen 215 031 hold) 1,45 hold. Szőlőből (összesen 22 163 hold) 0,15 hold, megközelítően egy-egy kapás.

Ha a művelési ágak regionálisan egyformán terítődtek volna, ha az egyes ágazatok jövedelmei egyformán oszlottak volna meg, s a birtokok használata, vagy tulajdonjoga is az átlag szerint tagozódott volna, a három törvényhatóság lakossága boldog harmóniában élhetett volna. Mivel azonban ilyen ideális „átlagolás” csak a fantáziában születhet meg, a valóság pedig ennél sokkal tarkább, maradt munkája a történésznek is, hogy megkísérelje felvázolni a nem átlagolható lét folyamatait, ebben az erdőélés és felhasználás jellemzőit.

A három törvényhatóság művelt területe 1 590 582 hold volt. Ebből 721 058 hold találtatott erdőnek. A művelt terület 45,33%-a.

Beregben és Ungban, fenn északon, a Beszkidek Magyarországra lejtő csúcsein fenyvesek díszlettek, közöttük havasi legelők. A százados fenyvesek nemcsak tűzi- és épületfát adtak a helyben valóknak, hanem a gyors vizű patakok vizén épített fűrész-malmok deszkát, gerendát, lécet és egyéb faárut is szépen szolgáltak. Hidak, vízimalmok, posztókallók, ványolók, jóféle szánok, szekerek, egyéb használati cikkek készülhettek fenyőfából. Munkács felé lejtven a táj, jóféle „bikkések, tölgyes erdők” váltották fel a fenyveseket. A bükkösök makktermésükkel híres kondákat, jeles nyájukat hizlaltak, de fájuk bútornak, szerszámfának, épületfának, más egyéb haszonra való fának is kiválóan alkalmasak voltak, s lehetett belőlük szénét égetni, velük meszet égetni, pálinka alá, timsóparláshoz tüzelni, sörfőzésre használni. Közöttük gyakrabban előfordult már a vadgyümölcs is, melynek terméséből ecetet erjesztettek, a bogyósokat zsák-mányolva gyűjtötték, a mogyorót pedig kötelezően szedték uruknak is, maguknak is.

Lentebb a tölgyesek tanyáztak, még gazdagabb vegetációban és keveredésben, mint a bükkösök. Fája mindazon dolgokra alkalmas volt, amire a bükkösök, s majdnem ugyanazokra, mint a fenyvesek, de méreteiknél fogva kútbödön, csónak, hombár, gabonatarló, egyéb hatalmas méretű faalkalmatosság is készíthető volt belőle, s ősszel színesedő lombjai alatt makkoló kondák hízhattak, fenn a hegyekben éppúgy, mint lent a síkságon. Fényes Elek is megemlékezik róla, hogy Bereg megye Munkács alatti térsé-

geit, és a Beregszász környéki híres szőlőhegyeket „rengeteg tölgyes erdők” tarkítják,⁸ amelyeket a Csetfalva és Lónya közötti térséget „átfolyó Tisza” partján „tenyésző erdőszzerű gyümölcsösök” gazdagítanak csak igazán.⁹

Ugocsának „erdeje mind a hegyes részeken, mind a rónaságon bőséges, s az utóbbi helyt olly iszonyú magasságú és vastag tölgyfák nevelkednek, hogy egynek derekából egész kis hajót faragnak ki. Ezen tölgyes erdők makkot majd minden esztendőben gazdagon teremnek. Az állattenyésztést ami illeti: a sertésenyésztés érdemel első helyet, mert ez számos nyájokban tenyésztetik és hízlaltatik.”¹⁰

Ugocsának gyümölcsösesei nem vetekedhettek a Bereg megyei gyümölcserdőkkel, Tisza menti kertekkel, de „néhány tiszamelléki helységek szép gyümölcsösökkel bírnak”, s Tekeháza határában pedig „annyi dió terem, hogy vele a galíciai zsidók nem megvetendő kereskedést űznek”.¹¹

Ung megye „kétharmada hegyes, erdős” vidék, a fennmaradó egyharmada, a „nyugati rész, rónaság, melyet azonban szinte rengeteg tölgyes erdők és számos apró tavak szakítanak meg”. Az északi fenyvesek itt is beleszelődülnek a bükkös, tölgyes övezetekbe, s a hegyekből leomló erek, patakok, folyócskák bőven hajtának lisztelő és fűrészmalmodokat, kallókat, ványolókat, egyéb vízi kerekeket.¹²

Bereg, Ugocsa és Ung megye kies tájait szemlélve, zordon fenyveseivel, bükkerdőkben makkoló kondáival, tölgyes ligeteivel, terpeszkedő mocsaraival, emberi szorgalmat igénylő szántóival, kertjeivel, szőlőivel, a törvényhatóságokat „összeférelő Tiszával”, a beléje siető patakokkal, erekkel, a hegyekben ékeskedő tengerszemekkel, ásványvizes forrásaival, az isteni teremtés szépségét ragyogtathatjuk képzeletünk elé, amelyen még csak alig ütött egy-két pörsenést az ember szekérútjaival, gyalogösvényeivel, egy-két vashámorával, ércbányájával, patakonként tucatnyi vízimalmával, s völgyekben, hegyoldalokban, síkságon szétszórt településeivel, melyek közül e régióban a legnagyobbak sem lépik túl az ötezer lakost tömörítő mezővárosi méretet. A tájat, a természetet rongáló, maga hasznára kisajátító ember leghatékonyabb szerszáma még ekkor a fejsze, a fűrész, a balta, s a földet hasító vaspapucs a favázú ekén. Mindezek inkább simogatják még a természetet, semmint rongálnák. Inkább még a természet maga kínálta ajándékait, fogadja el a tájban élő ember, semmint maga rabolná meg a természet törvényei vagy a mindenható akarata szerint építkező valóságot.

A harmónia még nem bomlott meg, csak készülődik a „botrány”. A vas iránti igény növekedése, az Alföld benépesülő térségeinek faszüksége, a szaporodó népesség „irtásra hajló” szorgalma, a mész egyre kelendőbb volta, az agyagedények iránti kereslet mind-mind az erdők elleni merényletek előkészítői. A magyar tájat hazafiúi rajongással szemlélő és statisztikailag, geográfiailag leíró Fényes Elekből már előtört a félelem: Ung megyét szemlélve fakad fel benne a „sejtés”: „ha az erdő pusztításának gát nem vetetik, nemsokára még Ungban is méreg drága lesz a fa”,¹³ pedig még ekkor 259 830 holdnyi volt a megye erdőségeinek kiterjedése.

Íme hát az erdőben bővelkedő régió. Bereg, Ugocsa és Ung megyék, ahol másfél-százezer ember próbálkozott mindennapjait – ha nem is minden percben boldoggá – legalább elviselhetővé szelidíteni a hétköznapok forgatagában. Ilyen állapotban találha-

8 *Fényes*, 1847. 319–320.

9 *Fényes*, 1847. 320.

10 *Fényes*, 1847. 414.

11 *Fényes*, 1847. 413.

12 *Fényes*, 1847. 313.

13 *Fényes*, 1847. 313–314.

tott rájuk az a néhány tucatnyi hivatalnok, akik nevüket és munkálkodásukat adták önszorgalomból, kötelességtudásból, avagy a megélhetés okán, amikor Mária Terézia úrbérrendelete nyomán megkezdődött az úrbérrendezés. Első lépéseként ez országos nagy munkának a falvak, mezővárosok jobbágy és zsellér lakóinak „megvallatása”. A kilenc kérdőpont és a hozzájuk társuló mellékkérdések átfogták az úrbéres lét majdnem teljességét. Mi azonban ezúttal csak az erdőélés és fahasznosítással kapcsolatos kérdésekre adott paraszti, jobbágyi, zselléri vallomásokot firtatjuk. Azokból szeretnénk megrajzolni azokat a törvényszerűségeket, amelyek jellemezték e három megye lakóinak erdőhasznosítási munkáját, az ebből nyert hasznot, de a károkat, nehézségeket is, amennyiben ilyenek előadták magukat.

Témánk kifejtéséhez az úrbérrendezéskor, az 1770-es évek elején „kivett” paraszti vallomásokot használtuk forrásként. Mivel a térség több száz falujából legalább 150-nek nem maradt fenn a vallomása, indokoltnak tartjuk táblázatban rögzíteni a mondanivalónk általános érvényességét erősítő és gyengítő tényeket. Táblázatunk összeállításához a *Lexicon Locorum*ot, a II. József korában végrehajtott népszámlálás adatait, az úrbérrendezés fennmaradt anyagát és Ludovicus Nagy statisztikáját használtuk fel.¹⁴

Adatok	Bereg	és	Ugocsa	Ung
Lélekszám 1784/87:			90 490	58 073
Házak száma:			16 055	8 417
Családok száma:			17 931	10 934
Terület km ² -ben:			4 999	3 230
Lélekszám 1825:	111 049		43 669	108 619
Házak száma 1825:	10 781		5 680	13 150
Település 1784/87:			329	205
Település 1825:	271		70	210
Kutatható Investigatio	252		63	55

Amint látjuk, Beregben és Ugocsában a fennmaradt investigatiók és a települések száma között olyan elenyésző a különbség, hogy az erdőéléssel kapcsolatos információk „lefedik” a megye egész területét, s a lakosok vallomásaiból a két megye egész térségére következtethetünk. Más a helyzet Ung megyében, ahol a 205 településből mindössze 55-nek ismerjük az úrbérrendezési anyagát. Megállapításaink tehát e megye lakóinak erdőélési szokásait illetően joggal bizonytalanodnak el, és a kép is szürkébb, ami Ung lakóinak erdőbéli haszonvételeiről rajzolható. Tudván azonban, hogy a három törvényhatóság közül Ung volt erdőben leggazdagabb, nemigen tévedünk, ha feltételezzük, hogy még intenzívebben hasznosították az erdő adta, kínálta lehetőségeket, mint a másik két megyében. Így kellett legyen azért is, mert Ungban működött ebben a korban a legtöbb hámor, vasolvasztó és vasfeldolgozó. Ezek az ércolvasztáshoz, a vas megmunkálásához, az edények, kályhák, egyéb vastárgyak készítéséhez nagy mennyiségű égetett meszet és faszenet igényeltek. Az 1770-es években még nem esik szó fahiányról, erdők fölös pusztulásáról Ungban sem, de Fényes Elek 1847-ben már arra figyelmeztet,

¹⁴ *Lexicon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773. officiose confectum* (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása). Budapestini, 1920.; Nagy, Ludovicus: *Notitiae politico-geographico-statisticae Inclyti Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum*. Buda, 1828.; Danyi-Dávid, i. m.; A Mária Terézia-féle úrbérrendezés anyaga.

hogya ha továbbra is olyan iramban irtják az erdőket Ung megyében, mint az elmúlt évtizedekben, „méreg drága lesz a fa”.

A 18. század második évtizedétől viszonylagos nyugalom „költözött” Magyarországra. A törökjárásnak, a tatárdúlásnak vége szakadt. A nemzeti függetlenségi harcok – Thököly, Rákóczi – is lezárultak. Az elnéptelenedett országot III. Károly, Mária Terézia, II. József, versenyben a frissen kialakult domíniumok, uradalmak régi és új gazdáival, kezdték megtelepíteni. Minden korábbinál jelentősebb mértékű belső migráció indult meg. Az északi térségek lakossága kezdte megszállni a töröktől visszafoglalt, néptelen vagy gyér lakosságú térségeket. Nagyarányú beköltözés indult meg részben német területekről, részben a Balkánról. Az új telepéseknek lakásra volt szükségük. A hajdan volt hadi népek, bujdosók, kurucok is fészket raktak, állandó lakást „vettek” maguknak valahol. Az építkezésekhez is töménytelen mennyiségű fa kellett, különösen az Alföld fátlan síkjain. Az építkezésekhez szerszámok kellettek, mint a megtelepedett földműveseknek is. A szerszámok, a hétköznapi lét igénye fokozta a fémek iránti keresletet. Bányászni, olvasztani, kovácsolni kellett, s ehhez faszénre volt szükség. A háztartásoknak edényekre, cserépeszközökre volt szükségük. Ezt is ki kellett égetni. Az utakat rendbe kellett hozni, a folyókon, patakokon átkelőhelyeket, hidakat kellett „verni”, ezt is fából. A megnövekedett számú lakosság házépítési, fűtési, főzési tevékenysége is fát igényelt. A meghonosodó béke megpezsdítette a szorgalmat, amihez szállítóeszközökre, szekerekre, szánokra, szerszámokra, azokba nyélre volt szükség. Soha annyi tutaj, „szály”, ladik, csónak, uszály nem járt a Tiszán és a belé torkolló mellékvizeken, folyókon, patakokon, mint a 18. század utolsó harmadában és a 19. század első felében.

A termelés is megnövekedett. Részben a növekvő számú lakosság, másrészt a városiasodó, gyorsan iparosodó örökös tartományok lakossága, másrészt az állandó katonaság élelem-, fegyver- és ruhaszüksége malmok, kallók, manufaktúrák, hámorok, műhelyek és a fát is hasznosító vagy igénylő kézműipar fellendülését eredményezte.

Az igény a közös használatú erdők romlását hozta. A központi hatalom hamar felismerte a veszélyt, s már a Mária Terézia-féle úrbérrendelet a földesurak felügyelete alá rendelte az erdőket, aminek következtében az erdők tulajdonjoga is hamarosan rájuk szállt. Majd 1769-től királyi statútumok, parancsok, regulák igyekeztek útját állni az erdőrontásnak, mígnem a 19. század elejétől rendszeresen visszatérő téma az országgyűléseken, a diétákon is az erdő.¹⁵

Miközben az uralkodó védte a paraszti, jobbágyi „rongálástól”, szabad használatától az erdőt, s „átjártította” azt a földesurak, főleg jobbágytartó nemesek tulajdonába, addig ügyelt szigorúan arra is, hogy fölös, főleg pedig elviselhetetlen földesúri terhekkel ne zsarolják ki a nemesek a jobbágyokat. Az államnak egyre több pénzre volt szüksége, ezért termelékenyebbé, hatékonyabbá kellett tennie a jobbágygazdaságot. Ennek egyik módja, hogy rendeletekkel „leszedte a jobbágyok válláról” azokat a századok folyamán szokásból, szeszélyből vagy földesúri kapzsiságból rájuk terhelt szolgáltatásokat, amelyek nemcsak kedvetlenítették, szorgalmát, hatékonyságát is lohasztották a jobbágyoknak. Megszüntette hát az uralkodónő a gomba-, mogyoró-, vadgyümölcs-, gyógynövény-, méhvaltság és egyéb, karácsonyi ajándék vagy más néven követelt földesúri haszonvételt, mint a komló gyűjtésének és szolgáltatásának kötelezettségét is az erdőléssel kapcsolatban. Szabályozta a makkoltatási jogot is, és rendezte a jobbágyok kötelezettségét a dúvadak irtásában, a kártevő állatok elleni vadászatokon. Szabályozta

15 *Tagányi Károly* i. m.

a favágás és a karácsonyi fa szolgáltatásának mértékét, az épületfa használatának jogát. Az erdők sorsára ez utóbbi gyakorolta a legjelentősebb hatást.

Tűzi- és épületfa

A magyarországi éghajlati és természeti viszonyok között a paraszti, jobbágyi erdőélés, fahasznosítás egyik legfontosabb „kényszere” a lakások, gazdasági épületek, egyéb „csinálmányok és tákolmányok” megépítéséhez szükséges fa biztosítása. Hajdan ezt többnyire szabadon vághatták az erdőn az országlakosok, már ahol volt erdő, de a 18. században, éppen a megnövekedett épületfa-szükséglet, annak pénzbeli hozadéka, jövedelmezősége indította el azt a folyamatot, amelyik egyre több térségében az országnak földesúri engedélyhez kötötte ezt a jobbágyi, zselléri haszonvételt. Mária Terézia rendeletileg véglegesítette az épületfák vágásának földesúri engedélyhez kötését. Ennek következtében a jobbágyok, egyéb jogon földesúri szolgáló népek a 19. század elejére megfosztattak a „haszonfákkal” való szabad élettől. Jelentős térségek lakói estek el fontos jövedelmi forrásuktól, az épületfa szabad árusításának lehetőségétől. Ez a folyamat az általunk vizsgált három megyében éppen az úrbérrendezéssel kezdődött el. Épületfa korlátlan mennyiségben volt Beregben, Ugocsában, Ungban, de egyre több földesúr kötötte annak vágását „comissiohoz”, engedélyhez.

Az épületfánál is szabadabb volt a tűzifa használata, hordása. Ahol erdő volt, vagy fa, liget a folyó-, patak-, érparton, ha „cseprentes” is, ha „cserjés” is, azt tűzre a jobbágyok szabadon hordhatták; ahol egyáltalán nem volt erdő, faszor, cserjés, ott többnyire a földesúr legközelebbi erdejéből hordhatták jó, vagy rossz úton a jobbágyok. Tűzifát a három megyében csak egy-két község lakóinak kellett „pénzért beszerezni”, s a nagyobb mezővárosok népességének, mint például Munkács, Beregszász. Télen tüzelésre, fűtésre, egész évben főzéshez, sütéshez rendelkezésre állt a tűzifa.

A három megye 534 településéről 370-ben maradtak fenn a paraszti vallomások. A hiányzó 164 településből 141 Ung megyei. Ungnak viszont éppen a sík térségeiben, a „fátlan” kerületekből maradtak meg a vallomások. A vizsgálható 55 település lakói közül egyáltalán nem volt tűzifája saját határából Homok, Katergény, Minaj, Bátfa, Bozos, Doboruszka, Darma, Ór, Tegenye, Palágy, Pinkóc, Tarnóc, Vajkóc lakóinak. Nem panaszkodtak ők sem, csak tényként közölték, hogy a tűzifa jobbágyi haszonvételével földesuraik jóvoltából „nem élhetnek”. Mátyóc, Mogyorós, Budaháza és Botfalva lakói pedig spártai tömörséggel közölték: „Kevés tűzifájuk van.” Panaszkodni azonban, hogy pénzért szereznek be, sehol nem panaszkodtak. Többnyire a szomszédos határokból, legfeljebb fél napi, egy napi fordulóra lévő erdőkben évi egy-két nap munkáért minden évben beszerezhették a tűzifát.

Hasonló volt a helyzet az épületfával is. Homok, Bacsava, Katergény, Lehóc, Minaj, Kistrát, Bátfa, Botfalva, Budaháza, Bozos, Doboruszka, Ór, Kerész, Mogyorós, Palágy, Pinkóc, Tarnóc, Tegenye, Vajkóc lakói vallották Ung megyében, hogy saját erdejük nincs, határukban a földesúrnak sincs olyan erdeje, amelyből épületfát vághatnak, de a pénzért szerzés szükségességének jajpanasza sehol nem zendült meg. Vagy nagyon olcsón, vagy kevés munkáért, avagy közeli határokból beszerezhették épületeikhez, lakóházaikhoz a szükséges fát.

Ugocsa megye 63 településének lakói közül Bábonny, Fancsika, Felsőkaraszló, Sásvár lakói szűkölködtek a tűzifa használatában, szabad hordásában, de minden szó nélkül. Felsőkaraszlónak például saját makkoló erdeje volt, de lakói megemlítették, hogy tűzifájuk nincs.

Épületfája Ugocsa megyében nem volt Bábonynak, Dabolcnak, Heténynek, Tivadarnak, Egresnek, Fancsikának, Felsőkaraszlónak, Tiszakeresztúrnak, Matyfalvának, Sásvárnak és Tiszaújhelynek.

A többi település lakói szabadon éltek az épületfa vágásának, hordásának haszonvételével, egészen a legutóbbi évekig. Egy-két-három éve azonban váltás következett be az erdőhasználatban. Ugocsa megye lakóinak vallomásából ez plasztikusan kirajzolódik. Veresmart lakói fogalmazták meg ennek a váltásnak a lényegét legélesebben. Korábban ők is, őseik is „emlékezetekre” szabadon „élték az erdőt”, de 1 éve „a földesúr által eltiltattak”, épületfát már csak az ő, vagy tisztjének engedélyével vághatnak. Egy-két-három éve „commissio mellett”, földesúri engedelemmel vághattak épületfát Batarcs, Bocskó, Csarnató, Csoma, Farkasfalva, Forgolány, Gödényháza, Királyháza, Komlós, Szászfalva, Kistarna, Nagytarna, Tekeháza, Sásújfalu, Veréce, Karácsfalva, Alsósárád és Veresmart lakói is.

A „commissio”, a földesúri engedelem következő szigorítása a pénzért vágható épületfa. Erre még 1772–1773-ban Ugocsában nem volt példa. Elsőként a makkoltatást fizettették meg a földesurak a jobbágyokkal Ugocsában, majd csak ezt követte évek múlva a fahordási engedély pénzért való átengedése. Mindezekről azonban később szeretnénk részletesen beszélni.

Bereg is bővelkedett fában. A 261 településből 252-ben maradtak fenn a paraszti vallomások. Ezek szerint tűzifája az alábbi települések lakóinak nem volt a maguk határában: Tivadar, Halábor, Fejércse, Újdávidháza, Klastromalja, Nagylohó, Posnyákfalva, Verbiassetrusovica, Pereszirova és Zavadka. Az említettek közül saját erdeje volt Fejércsének, de abból nem hordtak tűzifát. Szüksősnek vagy kevésnek nyilvánították tűzifa-szerzési lehetőségeiket Badaló és Ódavidháza lakói. Csak cserjével, „némi cseprentes fával” tüzelhettek Iványi, Kustánfalva és Ruszkóc úrbéresei. Csak földesúri engedelemmel hordhatták a tűzifát Patkanóc lakosai.

Mint ahogyan tűzifa, épületfa is bőven volt Bereg megyében. Az épületfa hiányára Fejércse, Tivadar, Homok, Nagy- és Kisalmás, Halábor, Maszárfalva, Ardó, Csapocsa, Dercen, Kigyós, Kuzmina, Kislohó, Balásfalva, Újdávidháza, Iványi, Kendereske, Kustánfalva, Klastromalja, Lauka, Nagylohó, Posnyákfalva, Rákos, Bilaszovica, Borszucsina, Beregoc, Kotolnica, Laturka, Miskarovica, Medvecsa, Verbiassetrusovica, Pereszirova, Szkotárszka, Tissova, Timsor, Talamas, Alsóverecke, Felsőverecke, Zagyilszka, Zavadka és Beregszász úrbéresei panaszkodtak, de hogy ez külön kiadást jelentene számukra, vagy csak nehezen szerezhetnék be, egyik településen sem említették. Több település lakói vallották azonban, hogy néhány éve, avagy csak a legutóbbi időben „földesúri commissio mellett” hordhatnak a maguk szükségére épületfát. Ilyen falusi közösségek voltak: Kövesd, Láza, Patkanóc, Podhering. Ritkán jutottak épületfához Bulcsu úrbéresei, és szűkölködtek épületfa hasznélvezetében Ódavidháza jobbágyai, zsellérei is. Távol, a „krajnai közös erdőben” vághattak épületfát Krajnamartinka lakói, s pénzért kellett vásárolniuk az épületfát Felsőverecke, Volóc, Veretecső lakóinak. Bár „krajnai... közös erdejük” volt Feketepatak lakóinak, ahol ingyen jutottak épületfához, de falujuktól az messze volt. Kanóra lakói viszont Lengyelországban vásároltak maguknak épületfát, mint ahogyan Szkotarszka lakói is.

A vallomások egyértelműsítik: ha meg is kezdődött a földesurak erdők fölötti hatalmának, tulajdonjogának kiterjesztése és érvényesítése mindhárom megyében, „siralmas panaszra” okot adó módon az épület- és tűzifa vágásában, használatában még igazán nem korlátozták az úrbéres szolgálónépeket. A szükséghez mérten majdnem minden falu lakói szerezhetek fát. Olykor többet is, mint amennyire épületeikhez, téli

és nyári tüzelésükhöz, főzésükhöz szükségük volt. Számos falunak volt saját erdeje, s többnek más településsel közös használatú erdősége. Bereg megyében a „krajnai kerület” falvai birtokoltak közös erdőt. Ebben szabadon élhettek az erdő minden hasznával. Nem kevés haszonvételük származott ebből, mint ahogyan vallották is Feketepatak, Pappfalva, Závidfalva, Klastromfalva, Bábafalva, Deskofalva, Kutkafalva, Kislucska, Krajnamartinka jobbágy- és zsellérsoron élő lakói. Saját erdeje volt Csarodának 4 darab, Drahócnak, Fejércsének, Gelénesnek, Hetének, Mároknak, Márokpapinak, Surány-nak, Vidnek, Bátyunak, Bótrágnak, Haranglábnak, Nagy- és Kislónyának, Mátyusnak – bár ez utóbbi két község, Kislónya és Mátyus panaszként rótta fel, hogy „az uraság 10 éve elvette a makkerdőt” –, Somnak, Zápszonnak, Muzsajnak, Maszárfalvának, Dercennek, Gajdosnak, Medvedocnak, Patkanócnak, Nagyábránkának, Ardanházának, Bubliskának, Drágabártfalvának, Fogarasnak, Papyörgyfalvának, Hátmegnek, Munkácsnak 2 darab is, Nyéresfalvának, Badalónak, Benének, Geccsének, Pappfalvának, Rákosnak, Sztánfalvának, Szerencsfalvának, Nagybresztónak, Demkofalvának, Egreskének, Izvornak, Lécfalvának „Hosszúhát nevű erdeje”, Ploszkovicának, Almamezőnek, Újrosztokának, Beregnek, Beregszásznak, Bártházának, Nagydobronynak, Gorondnak, Nagytutnak, Jánosinak, Iznétének, Nagylucskának, Pisztraházának, Ramocsaházának, Remetének, Sarkadnak, Várinak és Vorotnicának. Nagydobrony „Darnó meji nevezetű erdőt” tudhatta a magáénak. Ilykócnak Vorotnicával és Hribóccal volt közös erdeje, Balásfalvának pedig Szerencsfalvával.

Ugocsában mindössze Csarnató, Feketeadó, Alsó- és Felsőkaraszló, valamint Salánk lakói vallottak kizárólagosan saját használatú erdőt a magukénak.

Ung megye 55 településéről fennmaradt vallomások sem dicsekszenek nagyszámú községi erdővel. Gajdos, Iglinc, Köblér, Koncháza, Orlyova, Kistrát, Bés, Gálócs, Palágykomoróc, Pálóc és Sislóc lakói vallottak maguknak erdőt. Ismét hangsúlyoznánk azonban, hogy Ung vármegye legerdősebb területein alakult falvak vallomásai hiányoznak.

Az erdőbirtoklás vallomásokban történt megemlítése nemcsak a faizás, az erdő-élés és az erdei haszonvételek úrbérrendezéskori megismerése szempontjából fontos. Sokkal inkább azért, mert a majdani határregulációk során, még inkább a paraszti birtokviszonyok megteremtésekor, a jobbágyfelszabadításkor az úrbérrendezéskor rögzített állapotok lesznek a meghatározói a polgári tulajdonviszonyok mértékének és minőségének.

A fa bősége vagy hiánya egyre fontosabbá válik a jobbágyi haszonvételek között. Az alföldi térségek 18. századi újjáépítése, a falvak bővülése, a lakosság, a családok számának növekedése, a mezőgazdasági cikkek kereskedelmének fellendülése, a mezővárosi, városi kézműipar fellendülése, a lakosság – bár lassú, de megfigyelhető – vagyoni gyarapodása, az életminőség változása megnöveli a keresletet mind az épület, mind a tűzifa iránt. Ez fellendítette a fakereskedelmet. A Tisza, Szamos, Kraszna, a Latorca és más, fauszatásra is alkalmas folyók mentén mind a földesurak, mind a jobbágyok igyekeztek ezt a keresletet kihasználni, és soha korábban nem tapasztalt mértékben lendült fel a folyókon a „szálak, szályak, tutajok délre áramlása”. Már nemcsak sót, fémszerszámot, szállítottak gerendát, zindelyt, lécet, szerszámfát, deszkát, minden, az építkezéshez szükséges faféléit.

Fakereskedés

Régebben igen, az úrbérrendezés éveiben már kevésbé szabadon élhettek a jobbágyok az épületfa kereskedelmével. Egyrészt maguk a földesurak is „rájöttek” ennek pénzben mérhető hasznára, s fölösen állt rendelkezésükre munkaerő, éppen a kötelező

jobbágyi robot révén, másrészt egyre többen kísérelték meg az erdők ebbéli haszonvételeinek a jogát bérelni. Mindezekért a jobbágyok, éppen akkor, amikor a megélhetés kényszere, avagy az életminőség javítása okán nagyobb szorgalomra hajlottak volna, a fakereskedés pénzszerzési lehetősége egyre inkább „elvonatott tőlük”. Az általunk vizsgált időben mindezek ellenére még foglalkoztak tutajozással, „szálak”, „szályak”, tutajok folyón való leengedésével. Bereg megyében Adony, Vámosatya, Csaroda, Gelénes, Gulács, Hete, Kerecsen, Tizzaszalka, Ugornya, Vid, Bátyu, Kisdobrony, Nagylónya, Kislónya, Mátyus, Köves, Dercen, Medvedóc, Kendereske, Bene, Csoma, Halábor, Váralja és Vári lakói.

Ugocsában Hetény, Királyháza, Kökényesd, Veléte, Egres, Fancsika, Feketepatak és Salánk lakói vallották, hogy a folyókon „szályakat” eregetnek alá, avagy fát szállítanak eladásra.

Ung megyében – az 55 „megvallott” településen – csak Nagygejőc, Csicsér, Iseke, Kiskapos, Nagykapos, Kelcsény, Palágykomoróc, Mokcsa, Pruksa és Sislóc lakói kereskedtek fával.

Fakereskedés alatt természetesen a patakokon, folyókon leúsztatott haszonfa szállítását vagy értékesítését értették a vallomástevők. Nem sorolták ide a famívekkel való kereskedést, amit nemcsak folyók mentén, főleg nem is folyók mentén végeztek. Ezért erről a későbbiekben esik szó.

Makkoltatás

A korabeli lakosság egyik legfontosabb haszonvétele – a tűzi- és épületfa gondtalan biztosítása mellett – az erdőből a makkoltatás volt. Mindhárom megye jelentős sertéstartó térség. Még a legészakibb térségek fenyvesei közé is felhúzódtott a bükk, s a tölgy a folyók szolgáltatta bőséges vízkészlet és a talajszerkezet miatt a legdélibb térségekben is tenyésztet. Százados tölgyek „ontották” a makktermést. Bővelkedtek a makkban a bükkösök is. Kedveztek a sertésenyésztésnek a mocsaras, gyökérrel, gumókkal, vízi állatokkal, csigákkal teli térségek is. Ha nem is a legfontosabb, de az egyik legfontosabb haszonállata volt mindhárom megyének a sertés, amiből – különösen tél kezdetén – jócskán lehetett „pénzelni”. A gyökereken, gumókon nyáron is „jó erőben lévő” sertések ősszel, a makkhullás idején viszonylag gyorsan zsírosodtak, híztak. Karácsony és újév előtt, a téli „disznótorozáshoz” jó árualapot képeztek. A térség mezővárosaiban tartani szokott országos állat- és kirakodóvásárokon kondaszámra cseréltek gazdát. Gyakran a Nyírségbe és Tokaj-Hegyaljára is „lehajtották” lábón a megzsindült, makkon hízlalt állatokat. Nemcsak a jobbágyok, még inkább és még hamarabb éltek a pénzszerzésnek ezzel a lehetőségével a földesurak. Az erdők használatának pénzhez kötése, a fahordás „földesúri engedelemmel történő” meghonosítása még csak éppen elkezdődött az általunk vizsgált időben, de a makkoltatás engedélyezése, sertéstizedhez, avagy a makkoló sertések darabjaiért szedett makkválság viszont már általánosnak mondható. Egyre gyérül azon települések száma, amelyeknek lakói szabadon makkoltathatnak. Mind több községben köti engedelemhez, avagy sertés- vagy pénzszolgáltatáshoz a makkoltatást a földesúr.

Ung megye pásztázható falvaiban viszonylag még szabad a makkoltatás. Panasz alig fakad fel a jobbágyok ajkán, s a makkválságról vagy sertéstizedről sem ejtenek sok szót. Andrasóc lakói sem földesurukra panaszkodnak, hanem szomszédaikra, akik „magok határához hatalmasan elfoglalták” a makktermő erdőt, s őket kiszorították a makkoltatási haszonvételeből. Kis- és Nagykapos lakói azonban már „fizetség ellenében” makkoltathattak csak. „Makk-béli haszonvételekről” vallottak Turjabisztra, Csertész,

Dubrovka, Gajdos, Nagygejőc, Helmec, Horlyó, Iglinc, Oroszkomoróc, Koncháza, Orlyova, Kistrát, Szerednye, Bajánháza, Turna, Bés, Csicsér, Iske, a már említett Kis- és Nagykapos, ahol pénzért makkoltattak, Kelecsény, Palágykomoróc, Mokcsa, Pálóc, Pruksa, Nagyszelmenc, Sisloc, Vajan és Viszoka lakói.

Bonyolultabb és változatosabb a makkoltatás Ugocsa megyében. A 66 településről 63-nak maradt fenn a vallomása. Ebből a 63 községből 43 faluban éltek az úrbéresek a makkoltatás haszonvételével. Sertéstizedről és makkválságról nem szóltak Feketeardő, Batár, Bocsko, Bökény, Csedrek, Csepe, Csoma, Dabolc, Gödényháza, Halmi, Királyháza, Kőkényesd, Szászfalu, Sásújfalu, Veléte, Kiscsongova, Egres, Ölyves, Alsókaraszló, Felsőkaraszló, Komját, Feketepatak, Rakasz, Rákóc, Salánk, Felsősrád, Nagyszőlős, Ilonokújfalu és Verbóc lakói.

Akli lakói azonban a sertések darabját 2 garasért, Almás község úrbéresei csak földesúri engedéllyel makkoltathattak. Bábonyban sertésdézma ellenében, vagy disznónként 6-6 krajcárért engedélyezték a makkoltatást. Pénzért makkoltathattak Farkasfalva és Nagygérce lakói is. Ez utóbbi településen sertésenként 4-4 garast szedtek. Kriván 6 krajcárt, Nagytarnán 10 polturát kértek egy-egy sertés után. Ez utóbbi helyen 4-4 polturát akkor is beszedtek a jobbágyoktól sertésenként, ha nem volt makktermés. Tekeházán fizetség nélkül makkoltathattak, de csak akkor, ha az uraság kondája már „feljárta az erdőt”. Váltó ellenében, vagy a tizedik sertésért makkoltattak Terebes lakói, mint ahogyan Veréce és Tamásvárallya lakói is. Turc úrbéresei földesúri engedéllyel hajthatták sertéseiket a makktermő erdőbe. Alsósrád úrbéreseit pedig „két éve az uraság eltiltotta a makkoltatástól”. Veresmart úrbéres szolgálóinak kondája is csak földesúri engedelemmel juthatott be az erdőbe.

Bereg megye 268 községéből 197-ben éltek a jobbágyok, zsellérek a makkoltatás lehetőségével. Nem mindig nagy örömeikre. A bükkösök és a tölgyesek több-kevesebb rendszerességgel ontották a termést, és a szolgálónépek nem is nagyon panaszkodtak, hogy uraik eltiltanák őket a makkoltatástól, avagy súlyos dézsmát vagy nagy váltságpénzt követelnének a makkoltatásért. Sok helyen vallották, hogy „szabad makkoltatni”, több helyen kihangsúlyozták, hogy „ingyen makkoltatnak”, máshol a falu kondája együtt járta az erdőt a földesúr sertéseivel, és minden fizetség nélkül, szabadon makkoltathattak. Bereg megyében Bulcsu, Daróc, Bátyu, Kisbégány, Bótrágy, Borsova, Csetfalva lakói említették csak, hogy „földesúri engedelemmel makkoltatnak”. A bő makktermés néhány községben még azt is lehetővé tette, hogy „idegenek sertéseit befogadják” erdeikbe (Makaria). Fizetni a makkért, illetve a sertések makkoltatásáért mindössze néhány községben fizettek. Kuzmina lakói például, akiknek nem lévén erdejük, „makkot... pénzen vásároltak”. „Fizetség nélkül nem makkoltathattak” Kisfalud úrbéresei sem. Kisábránka lakói a sertések darabját 4 krajcárért, a süldők darabját 2 krajcárért makkoltatták. Kölcseán a sertések darabját 51 krajcárért engedték a földesurak a makktermő erdőbe. Váltságot kellett fizetni a makkolásért Kockaszálláson is. Runófalva urai a süldőkért 15, a sertésekért 30 krajcárt követeltek, Szuzkó urai egységesen minden erdőbe hajtott sertésért 14 krajcárt kértek. „Régen ingyen” makkoltattak Szolyva úrbéresei is, de „mostanság disznónként 25 krajcárt” követelnek tőlük. Középviznice lakóinak akkor is 15 krajcárt kellett fizetniük sertésenként, ha nem termett makk, avagy nem óhajtották a sertéseket „makkra hajtani”. Ha makkoltattak, akkor pedig minden sertés után 30 krajcárt kellett „lepöngetniük”. Sztrabicso lakóival „gyöngédebben” bántak uraik. Ha volt makk, akkor is, ha nem termett, akkor is 2-2 garast követeltek tőlük sertésenként minden évben.

Hajdan szabadon makkoltathattak Lukava lakói is, de „ezt mostmár megtiltották nekik”. Pénzért sem kapnak saját határukban makkot. Tíz éve Kislónya és Mátyus lakóitól is „elvette az uraság a makkerdőt”, de sertéseiket még nem tiltotta ki onnan.

Bereg megyében nem volt elhanyagolható a sertéstartás. Mutatja ezt az is, hogy a települések megközelítően 4/5-ében vették hasznát a jobbágyok, zsellérek a makktermésnek.

A bőséges makktermésnek azonban nemcsak hasznát, bőven látták kárát is a lakosok. Egyik nagy hátrányuk abból származott, hogy a megye északi térségeiben nem minden évben érett meg a makk. Sok helyen idő előtt beköszöntöttek a fagyok, s mielőtt megérett volna a makktermés, az megfagyott. Ilyenkor a sertések hizlaló, zsendítő takarmány nélkül maradtak, s a sovány disznókból alig pénzelhettek. Ezen nem segített a későbbi évtizedekben meghonosodott kukoricatermelés sem, mert a makkkal együtt azt is „elvitte a fagy”. A korán jött fagyokra az alábbi falvak lakói panaszkodtak: Ploszkanovica, Voloc, Veretecső, Zsdenyova, Verbiaspetrusovica, Paskoc, Felsőverecke, Alma-mező, Felsőhrabonica, Hukliva.

Számos településen meg éppen a bőséges makktermésre panaszkodtak, mondván: – Ha bő a makktermés, úgy elszaporodnak az egerek, hogy a rákövetkező évben elviselhetetlen károkat okoznak a vetésekben. Visszatérő panasz ez Kisbreszto, Kisbisztra, Nagybreszto, Brusztopatak, Csabina, Csernik, Dubina, Diszkovica, Duszina, Gevenfalva, Holubina, Hankovica, Klocskófalva, Kockaszállás, Lécfalva, Ploszko, Plavia, Ploszkanovica, Szidorfalva, Runófalva, Szaszóka, Szolocsina, Szuszkó, Sztrojna, Szolyva, Felsőviznice, Középviznice lakóinak az ajkán.

Íme hát a három megye lakóinak leglényegesebb erdőbéli haszonvétele: a tűzi- és épületfa nyerése, a fakereskedés lehetősége és a makkoltatás terén alakuló, változó folyamatok. Az összegző, általános jellemzőket kereső gondolatok után érdemes azonban megyénként néhány település úrbéréseinek az említett erdőbéli haszonvételekre vonatkozó vallomását ízelítőül, és a levont következtetések bizonyságául külön is idézni.

Úrbérések vallomása a tűzi-, épületfa, fakereskedés és makkoltatás szokásairól

Bereg megyében Vári mezőváros lakói a következőket mondták: „Ezen városnak különös szabad erdeje lévén, tűzi- és épületfában nem szűkölködnek... A Tisza és Borsova ezen város határán foly el, ahol gyümölcs fáknak termését, épületre való fákat és több egyebet szálakon eresztgetvén az Alföldre, hasznosan kereskednek.” Adony szolgáló „renden” élő lakói haszonvételei között „mind tűzi-, mind épületfa található és elégséges... Különös makkos erdeje nincsen, hanem amikor makk terem, az földesurakéval minden váltó nélkül szabadon makkoltathatnak... A Tisza az helység alatt vagyon, melyen mind fából, mind pedig kormányossággal és kézi munkával hasznot vehetnek.”

Nagyalmás lakóinak ajkán azonban panasz kél: „Határjokban egyéb tűzre való fánál – abbul is a rossza – nincsen... Makkoló erdejük sincsen, de minden esztendőben, akár terem, akár nem, mindazonáltal minden darab sertéstül minden gazda 4 krajcárt tartozik fizetni.” Asztély úrbéréseinek „tűzi- és épületfa van, azokat alkalmas uton hordhatják... Midőn makktermő erdejek terem, szabadon makkoltathatnak a földesurakéval együtt, minden pénzfizetés nélkül.”

A badalóiaknak „erdejek vagyon egy darabocská, ahonnan épületre való fát apródonként ugyan hordhatnak, de tűzifát igen keveset, annyira, hogy más határokról is kén-teleníttetnek adományért hordani... Makkoló erdejek csak annyi vagyon, hogy az helység sertése, ha bőven terem, beérmé vele... A Tisza vize éppen kertjek alatt lévén, azon mind kézi munkájával, mind szájjassággal, mind szekerezéssel, mind pedig halá-

szásával a szegény ember pénzt kereshet.” Bereg mezőváros lakosainak „tűzre és épületre való fájok vagyon... Makkoltató erdejek nagy darab vagyon, ahol magok sertéseit is bőven makkoltathatják, és másokét is fizetésért, amikor makk terem, befogathatják.” Bótrágy lakóinak nemcsak épületre és tűzre való fájuk volt, hanem ahogy vallották: „Makkoló erdejek vagyon..., az földesuraság engedelméből, amikor tudniillik a makknak termése vagyon. Ezen kívül magának ezen helységnek vagyon egy darab makktermő erdeje, Som nevű helységgel közös, melyre még eddig a földesurak magok sertéseiket nem hajtották, hanem a lakosok minden háborítás nélkül használták.” Csoma úrbéresei szerint „az erdő éppen a falu mellett lévén, ámbátor az uraságé, de a jobbágyok is szabadon élnek véle, tűzifát mind magok számára, mind eladásra, hogy tudniillik télnel idején szánon és szekeren hordhatnak Váriba és Beregszászba, úgy más közel levő helységekbe, alkalmas úton. Nem különben épület és mindenféle szerszámát eladásra. Mindazonáltal oly restrictioval, hogy tudniillik azokat, vagyis mind épület, mind szerszámát az Alföldre vagy piacokra a szekeren ki-ki egyszer elviheti... A tölgyes erdőben a jobbágyoknak nincs különös része, de midőn makk terem, minden pénz nélkül szabadon makkolnak.”

Tűzi- és épületfa Harangláb határában is „elégéses” van. „Volt ezen helységnek különös makkoló erdeje is – mondották a lakosok –, de az földes urak, ennek előtte mintegy 10 éve, elvette tőlük. Mostanság az uraság sertéseivel együtt makkoltatják disznait, ha bőven terem a makk, de ha szűk, akkor sertéseiket a makkos erdőn járni nem engedik a földesurak.” Ilonca lakói fával élhetnek, de a „makkolás után disznóként 1-1 sódort kötelesek uruknak adni”.

Iglinc határában „tölgy és bükk-erdő is található, s a bükkmakk gyakran terem, de ebből hasznuk nincs, mivel csak fizetség fejében makkolhatnak”.

Mátyus úrbéresei sem szűkölködtek fában. „Makkoló erdejek is vagyon – mondották a megkérdezettek – különösen kiszakítva... a földesuraság erdejétől, melyet eddig szabadon és megkárosítás nélkül bírhattak... A Tisza vize határjokon folyván, szályakon kereskedést folytathatnak, és mindenekre szükséges fákat még eddig a Tisza vizén szabadon hordtak, és magok szükséges élelmeket ezáltal kereshették.”

Márokpapi lakóinak inkább káruk, mint hasznuk volt az erdőségekből. Tűzi- és épületfájuk ugyan volt, makkoltatni is ingyen makkoltattak, de „különös erdejeket” a földesurak „már régen elfoglalták”. Panaszolták azonban, hogy „az mezőnek nagy részét az erdő elfogta, mind az mostaniaknak, mind pedig az régieknek nem művelése miatt, ezért kevés szántóföldök vagyon. Élelmek keresésére az Alföldre szoktak kijárni, addig pedig egy vámos hidon és az Tisza révén kell által menni, ősszel és tavasszal alkalmatlan úton.”

Nelipina lakói sem szűkölködtek fában. Makkal is élhetnek sertéseik, de az erdőből nagy káruk származik. „A vadállatok, így medvék, vaddisznók, farkasok nagy kárt tesznek nekik. A medvék, vaddisznók a vetésben, a farkasok a marhákban. Káruk azért is nagy, mert e káros vadakat nem szabad megölni, csak elűzni.” Hasonló sors jutott Jajlva úrbéreseinek is, akik nem védekezhetnek a vadak ellen, „mert a földesuraság az összes puskát elszedte tőlük. Elszaporodtak a vadak, 6 esztendeje Csukan Jankó derék gazdát megsebesítették, a nyáron pedig Bunyak István feleségét a faluhoz közel sebzette halálra egy medve.”

Kisbisztra lakói sem szűkölködtek fában, s határukban „gyakran terem bükkmakk, de mivel e faluban kevés disznót tartanak, az erdőből így nem sok hasznuk van... Makktermést követő esztendőben az egerek elszaporodnak, s pusztítják vetéseiket.” Az egerek kártételére a bükkerdő övezet lakói visszatérően panaszkodnak.

Az egerek és vadak kártételét leszámítva, hasonlatos vallomások maradtak ránk Ugocsából is. „Mikor makk terem – vallották Akli úrbéresei – ... sertéseinket makkoltathatjuk, úgy mindazonáltal, ha két garast egy-egy sertéstül váltásként fizetünk.” Tüzi- és épületfában sem szűkölködtek. Batár lakói is szabadon élhettek fával, s makkolni ingyen makkoltathattak. Sertésdézsmát sem kértek tőlük. Panaszra mégis volt okuk: „A nagy erdő ezelőtt valami hat-hét esztendővel a földesurakkal közös volt – mondották –, de már most tőlünk elvették, mert nem engedik, hogy nyáját fogadjunk rá. Azelőtt pedig amikor makk termett, szabad volt mindenkor egy nyáját fogadni rá, az mellett magunknak is szabad volt ott járni az urakéval együtt.” Fára, makkra, illetve azok hiányára nem panaszkodtak Veléte lakói sem, de a fakereskedésre igen: „A kamaraiak nem hagyják, hogy tutaj usztatásra szegődjünk – sérelmezték –, mivel úgymond más vármegyéből valók vagyunk, bár a bustyaházi és szigeti kamarák közel vannak. Újlakra elmenve, könnyebben kapunk erre lehetőséget, azaz hogy sajkákat vigyünk a Tiszán.”

Egres lakóit a földesurak „szorították meg” szabadságukban, amennyiben – ahogy vallották – „Makkos erdőnk mindez ideig volt, hanem mintegy három éve annak birodalmában a földesurak által megháborítottunk.”

Feketepatak lakói a fakereskedés haszonvételeivel is élhettek, amennyiben „a Tisza nem messze lévén, oda szálfá szállítással pénzt” kereshettek. Káruk volt azonban abból, hogy az erdő mellett lakván, rétjüket a disznók és a vadak rendszeresen „elrontották”.

Királyháza lakóinak tűzifájuk szabadon, épületfájuk „a méltóságos uraság engedelmeivel commissio mellett a Dominiumhoz tartozó erdőben” adatott. „Makkoló erdőnk nem lévén – sajnálkoztak –, mivel az uraságé az ezen dominiumban való erdő, mindazonáltal sertéseinket ott, ahol az uraság nyájai makkolnak, ugyan az uraság sertései után, minden váltó nélkül, amidőn megengedtetik makkoltathatjuk.”

Kökényesd lakóinak vallomását is érdemes figyelemmel követni: „Tüze való fánk vagy az határban elegendő, mind lágy, mind kemény, úgy hasonlóképpen épületre is földesuraink engedelme nélkül is vágthatjuk az fát, mikor kívántatik, az határunkban. Mikor makk terem az erdőnkön, minden adózás nélkül az földesuraság sertéseivel együtt járnak sertéseink a makkon. Télben, mikor jó szánút vagy, Szatmárra a földesuraság engedelmeiből épületre való fát is hordhatunk, úgy deszkát is.”

Nagygyérce úrbéresei is érezték a földesúr hatalmát. Fájuk ugyan engedelem nélkül volt, de sertései után „az uraság erdein ha makk terem, ha nem terem is, négy-egy garast” kellett fizetniük, „vagy pedig tíz közül egyet adnunk”.

Salánk lakói szabadon éltek tüzi- és épületfával. „Van egy erdőnk – mondották –, melyet határunknak szomszédságában más helységek tül pénzünkön vettünk... Másodszor az földesuraság engedelmeiből bizonyos más helységekkel közös erdőnkön sertéseinket makkoltathatjuk... A Borsova és Tisza közel lévén hozzánk, midőn jó erejében vagynak ezen vizek, azokhoz való száj és egyéb faszállítás által pénzt keresünk.”

Végül nézzük Ugocsából Tivadar úrbéreseinek a vallomását: „Tűzifánk nincs, hanem más határból vagyunk kénytelenek venni. Épületfát nem tudjuk megenged-e az uraság vágni, mivel eddig még nem építettünk.”

Hasonlatosak az eddigiekhez az Ung megyei úrbéresek vallomásai is. „Saját különös eredejek ugyan nincsen – mondották Csertész szolgáló renden élő lakosi –, vagyon mindazonáltal határjokban makkos erdő, akit az földesurakkal együtt egyenlőképpen használnak. Nemcsak saját sertéseiket makkolván, sőt külső sertéseket is, ámbár kevés számot, pénzes makkolásra befogadván az helységbeliek, s annak csekély jövedelmét magok közönséges hasznára fordítván”, abból hasznuk van. „Az külső sertések befoga-

dása egynémely uraság által nem engedtetik meg.” Mokcsa lakóinak is elegendő fájuk volt, midőn pedig „makk terem, sertéseket az uraságéval együtt szokták makkoltatni, s attul az uraságnak nem fizetnek... Folyóvizek vagyon határjokban, melyen apró hajókkal menni lehet. A Latorca és Tisza vize pedig nem messze vagyon, melyeken nagy hajókkal és szályakkal lehet menni.”

Iglinc lakóinak is volt fájuk, sőt saját erdejük is. „Vayon saját különös bikkes erdejek is – vallották –, melybe saját sertéseiknek makkolásán felül külsőket is pénzes makkolásra, valami száz sertést termékekért befogadhatnak, és így nemcsak tűzi, de épületre s faragásra való fával is bővelkednek.”

Különös helyzetbe került Orlyova úrbéres lakossága. Helyzetük megértésére érdemes idézni vallomásukat: „Ezelőtt különös tölgyfás erdejek lévén, nemcsak tűzi, de épületre való fájuk is levélt (volt), sőt makkolással is, amennyire azon erdőcskének szorossága engedte, szabadon éltek. Minek utána mindazonáltal némely uraság is, úgy mint méltóságos gróf Klobusiczky úr szerednyei tisztartója az uraság sertéseivel kevés makkjokat felétetni kezdte, által látván az lakosok az uraság által leendő kirekesztéseket, azon erdőcskét írtásokra fordították.” Orlyova példája mutatja, hogy nemcsak a földesurak iparkodtak a maguk hatalma alá „hajtani” az erdőket, hanem a jobbágyok is védekeztek. Igaz, nem mindig előrelátóan. Az erdő kiirtásával réthez, szántóföldhöz, esetleg legelőhöz jutottak, de megfosztották magukat a tűzi- és épületfától, mint ahogyan a makkoltatás lehetőségétől is.

Az mindenestre a „felhívott” vallomásokból is egyértelműen kiténik, hogy az erdőhasználat hajdani harmóniája földesurak és jobbágyok között megbomlott, s az erdők földesúri fennhatóság, majd tulajdon „alá vetése” szétszórt társadalmi konfliktusok halmozását ígérte. Ezek a konfliktusok azonban csak a 19. században bontakoztak ki. Elemzésük és nyomon követésük nem fér ennek a dolgozatnak a keretébe.

A már említett alapvető erdei haszonvételek mellett az erdő még számtalan jövedelmi forrást, hasznot hordozott magában. Ezekkel éltek is a földesurak éppúgy, mint a szolgáló népek. Egyik köre ezeknek a haszonvételeknek a zsákmányolható javak, gyűjtögethető erdei termékek sora, mint a mogyoró, gomba, vadgyümölcs, gyógyfüvek, tapló, gubacs, gyanta stb. Ezek nem mindegyikéről ejtettek szót az úrbéresek. Mégis elképzelhetetlen, hogy Bereg, Ung és Ugocsa megyék erdeiben ne szedtek volna málnát, áfonyát, somot, szedret, szamócat, epret, egyebet a lakosok. Valószínű azonban, hogy ezek a begyűjthető javak annyira természetesen megillették a lakosság minden rétegét még ekkor, hogy említetlenül maradtak, másrészt nem tekintették olyan haszonvételeknek, amit szerbe-számba kellett volna venni, mert ezek hasznából nem kért részt a földesúr. Voltak viszont olyan zsákmányolható javak, amelyeknek szedését, gyűjtését a földesúr engedelemhez vagy váltságához kötötte, esetleg magának követelte. Ezek rendre meg is említettek.

Zsákmányolás, gyűjtögetés az erdőben

Amint említettük, elképzelhetetlen, hogy a fa- és makkbéli haszonvételeken, fakezések hasznán kívül egyéb hasznot ne húzott volna úgy a földesúr, mint a jobbágy az erdőből. Ezek közül azonban csak azok említettek a paraszti, jobbágyi vallomásokban, amikből a földesúr jövedelmet vett magának, avagy a jobbágy kereskedelme révén valamicske pénzt szerezhetett belőle, mondjuk éppen állami adójának törlesztése céljából. Bereg, Ugocsa és Ung megyékben ilyen zsákmányolható javaknak vélelmezték az özszeíró biztosok a mogyorót, a gombát, a komlót, a vadgyümölcsöt. Falvak tucatjai valának ezek hasznáról a három megyében, de különösen Beregben.

Komló

Komlót leginkább uradalmak szedettek jobbágyaikkal, leginkább sörfőzőik működéséhez. Bizonyára használták a jobbágyi, zselléri háztartások is, erjesztésre, kelesztésre, több helységben gyógynövényként, nyugtatóként. Számos térségben vadon termett, fákra, bokrokra felfutva. Kétlaki növény lévén, csak a nőivarú egyedek virágát gyűjtötték, többnyire teljes beérés előtt, s szárítva gyűjtötték be az uradalmak.

Ung megyében, a fennmaradt 55 község vallomásai egyikében sem tesznek róla említést, ami nem zárja ki, hogy a hiányzó másfél száznál több település egyikében sem kötelezték a jobbágyokat komlógyűjtésre és szolgáltatásra.

Ugocsában is mindössze néhány községben tesznek róla említést. Szászfaluban a fizésekben szedtek komlót a lakosok a maguk hasznára és eladásra. Gyűjtötték a komlót Tekeházán és Salánkon is. Egyik helyen sem említették, hogy földesuraik erre köteleznék őket, avagy ezért ellenszolgáltatást kérnének. A maguk hasznáról sem szóltak, csak tömören közölték, hogy határukban vagy annak valamelyik részén terem komló.

Nem így Beregben, ahol hajdan kötelező, az úrbérrendezés idején kikopófélben lévő kötelezettsége volt a jobbágyoknak a komló gyűjtése, és földesúri haszonvételeként elég nagy mennyiséget, 1-2 pozsonyi mérőt kellett szolgáltatni, avagy elég tetemes összegért megváltani ezt a kötelezettséget.

Bereg megyében komló adására kötelezték a szolgálónépeiket Tiszaszalka urai. Komló adásának kötelezettsége terhelte Iglinc, Ploszkanovica, Gorond úrbéreseit. Izsnetke jobbágyai „két-három napig is... keresték” a komlót határukban, mert a telkes gazdáknak 2-2 vékával kellett begyűjteniük, avagy 15 krajcár „váltságot” kellett fizetniük. „Két-két mérő komló” adására kötelezték Nagylucska jobbágyait is. Uklina lakói háztartásonként 2-2 pozsonyi mérő komlót adtak, vagy pozsonyi mérőnként 30-30 krajcárt követeltek tőlük. Komlót adtak uraiknak Repede, Runófalva, Rozsos, Szelesztó, Szidorfalva, Szaszóka, Szolocsina, Szuszkó, Sztrojna, Szolyva, Kistibava, Nagytibava, Felsőviznice és Közésviznice lakói is. 1772-ig minden évben beszédtek tőlük, de az úrbérrendezés évében már engedékenyebbek voltak az urak. Elfogadták, de nem követelték. Néhol el is engedték. Közésviznice és Felsőviznice lakói korábban 1-1 pozsonyi mérő komló adására köteleztettek, de ahogy vallották, „ebben az esztendőben már nem követelték azt”. Hasonlóan vallottak Jobovica, Izvor, Kölcsén, Klocskófalva, Kockaszállás, Lécfalva, Kismartinka, Szentmiklós, Nelipina, Olenova, Ploszko, Podhering, Paszika, Paulova, Polena, Plavia, Kisbisztra szolgálónépei is. Valamennyien szóvá tették, hogy ezt a szolgáltatást már „nem erőltetik”, „egy éve nem kérik”, avagy „ez évben eltekintettek ettől” földesuraik. A komlóadásra kötelezett falvak sorába tartozott még Kisbresztó, Nagybresztó, Brusztopatak, Csabina, Csernik, Colánfalva, Dubina, Dunkófalva, Diszkovica, Duszina, Dubrovica, Egereske, Gevenfalva, Holubina, Rákos, Ruszkóc, Cserlenyó és Kajdano. Mária Terézia úrbérrendezésének egyik következménye, hogy ezt a szolgáltatást elengedték a földesurak. A vallomások kivételének, tehát a rendezés megkezdésének évében már alig egy-két község úrbéreseit kötelezték csak erre a szolgálatra.

Természetesen a komló szedése és gyűjtése nem maradt abba. A sörfőzők továbbra is igényelték, csak most már pénzt fizettek érte, némi jövedelemhez juttatva a lakosokat, avagy robotnapokat kellett felhasználni e célból a földesuraknak, ha pénz fizetése nélkül kívántak hozzájutni a serfőzéshez nélkülözhetetlen komlóhoz.

Mogyoró

Az erdők egyik ajándéka a mogyoró. Igénytelen bokros cserje. Árnyékos helyen, utak mentén, erdők ligeteiben, szakadékok, vízfolyások mentén is tenyészik. Csonthéjú, olajos termése mindenkor csemege volt. A maguk hasznára, táplálkozásra, sütemények készítéséhez, eladásra egyformán gyűjtötték, s gyűjtik ma is a lakosok, ahol terem. Különösebb gondozást nem igényelt, termése épp ezért ajándék volt. Értéke miatt azonban a földesurak szolgáltatáshoz kötötték gyűjtését. A haszonvétel ellenértékét többnyire nem pénzben, hanem természetben követelték.

Ugocsában Tekeháza lakói szabadon szedhették a mogyorót, de ezért a szabadságért minden telkes gazdának 4 krajcár váltságot kellett fizetni, ha termett, ha nem termett a mogyoró. Terebes lakói két icce mogyoróért válthatták meg a gyűjtögetés szabadságát. Hasonló kötelezettség és haszonvétel meglétéről tesznek még említést Ugocsa megyében Kiskupány, Rákóc és Salánk úrbéresei.

Ungban a mogyorógyűjtés lehetőségének haszonvételét Horlyó, Iglinc, Köblér lakói említették, de itt éppen azok a térségek maradtak némák, ahol leginkább élhettek a zsákmányolásnak, gyűjtögetésnek ezzel a hasznával a lakosok. Az említett települések úrbéresei nem szóltak arról, hogy uraiknak kellene a mogyorószedés engedelméért valamiféle szolgálatot teljesíteniük.

Beregben hét község – Kisalmás, Ilonca, Misztice, Benedike, Csapocka, Kalnik és Kuzmina – úrbéresei említették mogyoró „zsákmányolási” haszonvételüket, de az ellenszolgáltatásról ők sem szóltak. Bátran feltételezhetjük, hogy nemcsak ennek a hét településnek a lakói szedtek mogyorót, legfeljebb ennyien tartották érdemesnek megemlíteni, vagy ennyi helyen jutott eszébe a kérdező biztosoknak, hogy rákérdezzenek erre a „haszonvételre” az erdővel kapcsolatban.

Gomba

A komlónál és a mogyorónál is jelentősebb erdei haszonvétel volt a gomba. Nyersen és szárítva egyformán hasznára van az úri és szolgálatra kényszerített népeknek. Paprikásnak, rántva, levesben, sütve, pörköltnek, húsok ízesítésére, köretbe keverve, szazegy féle módon hasznosítja, hasznosította mindig is a társadalom a maga megélhetéséhez. A szennyezetlen talajú, tiszta levegőjű erdők esőben gazdagabb években ontották a természetnek ezt az ajándékát. Alföldi térségekben és hegyes vidékeken egyformán gyűjtötték, szedték. Annyira mindennapos „zsákmánya” volt a föld népének, hogy az úrbérrendezéskor is érdemesnek tartották a kérdező biztosok a királynő utasításának megfelelően rákérdezni. Válaszolni azonban alighanem csak ott válaszoltak rá a lakosok, ahol kereskedni is érdemes mennyiségben szedték, s valószínűleg csak ott, ahol a földesurak e haszonvétellel való élésért ellenszolgáltatást követeltek jobbágyaiktól. Bereg megyében Kisalmás, Ilonca, Lukova, Misztice, Benedike, Csapocka, Kalnik, Dunkofalva és Kuzima úrbéres lakossága emlegette az erdőkben szedett gombát, mint szóra érdemes haszonvételt, amiből picinyke jövedelmük is származott.

Ugocsa megyében Nagygerce, Tekeháza, Terebes, Kiskupány, Rákóc lakói hozták szóba, úgy is mint haszonvételt, és úgy is, mint a földesuraknak szolgáltatni szokott egy-két köpece, füzér, vagy negyed-, félmérőnyi gombát.

Ung megyében Horlyó, Iglinc, Köblér, Szerednye lakói éltek vallomásaik szerint ezzel a haszonvétellel, s szolgáltak ezért a földesúrnak néhány krajcárt, vagy kevéske természetbeni ajándékot.

Vadgyümölcs

A lekvárként, szörpként, szárítva, aszalva, befőttként, avagy érett állapotban fogyasztásra alkalmas erdei gyümölcsökről – szeder, eper, szamóca, málna, áfonya, kökény, naspolya és egyéb – megfélekedzvéen róla a kérdező biztosok és a lakosok is, ne essék szó most sem. Biztosak lehetünk benne, hogy zsákmányoló lehetőségeik közül nem hagyták ki a korabeli lakosok, készülvén a télre. De mert ők szemérmesen hallgattak róla, elégedjünk meg mi is csak a megemlítésükkel. Néhány településen említést tettek azonban a vad gyümölcsökről, amiből ecetet erjesztettek, s azt a piacon is értékesítették. Ugocsában sehol nem említették ezt a haszonvételt, Beregben is csak Daróc lakói vallották, hogy ecetet erjesztenek belőle, ami „hasznukra van”. Ung megye 55 községéből háromban – Csicsér, Pruksa, Nagyszelmenc – szóltak róla, mint haszonvételtől, mint hasznaik egy kicsi hányadáról. Biztosak lehetünk azonban benne, hogy sokkal több községben éltek ezzel a lehetőséggel. Ha másért nem, hogy a saját háztartásban szükségeltett ecetet előállítsák.

„Famívek”

A beregi, ugocsai, ungi falvak többsége erdőbe települt. A lakosok nagy részének erdőben volt a legelője, rétje, s erdőben törtek fel maguknak szántót is. Nem véletlenül panaszkodtak oly sokan a vadak kártételére. Megélhetésük nagyon nehéz volt, és a síkvidéket kivéve, azt nem is alapozhatták szántó-vető foglalkozásra. A jobbágyok, zsellérek között pedig viszonylag kevesen voltak, akik annyi állattal rendelkeztek – juh, kecske, szarvasmarha, sertés –, hogy azok hozadékából megéltek volna. Ezért ki kellett használniuk a természet kínálta lehetőségeket. „Famíveket”, edényeket, szerszámokat, szekereket, hordókat kellett készíteniük, azzal piacozni, hogy betevő falatukat, legszükségesebb ruházatukat előteremthessék. Szükszavúan ugyan, de erről is vallanak a lakosok. Vegyük hát sorra ezeket is.

Ung megyének éppen azon falvaiból ismeretlenek a vallomások, ahol leginkább rászorultak ilyen tevékenységre az emberek. A fennmaradt vallomások között is találunk azonban néhányat, amelyek bizonyítják, hogy Ung megye lakosságától sem idegen a „famívek” készítése. Az 55 községből 10 településen említették meg a szolgáló népek, hogy hordót, szőlőkarót, egyéb famíveket csinálnak, azt földesúri szolgálatban is teszik, avagy ezekből saját megélhetésüket keresik. E kérdéskört érdemes a jobbágyok konkrét vallomásain keresztül szemlélnünk.

Csertész jobbágyai közül a „báró Horváth Józsefné részén élők” – nem lévén más munkájuk – „téli karót faragnak”, mivel úrnőjüknek szőlője van. Pálóczi Horváth Ádám úr „mindegyik jobbágya 300 szőlőkarót ad urának”. Krasznecz úr jobbágyai évenként „1000-1000 szőlőkarót adnak”. Ez idén azonban elmulasztották ezt megtenni, ezért „büntetésből adott minden négy jobbágy egy átalag bort, az ötödik pedig egy üres átalagot. Szokott adózásuk ezenkívül, hogy mindegyikük csinál négy hordót. Csicsery Orosz János jobbágyai 300-300 szőlőkarót adnak évente. Csicsery Orosz István egy-egy jobbágyai 100 pár abroncsot vagy egy rhénes forintot. Egy hordó váltságában 3 máriást.”

Dubrovka lakóinak mindenféle fájuk van, „hordó dongákra is, és egyéb faragásra való, amelyből pénznek, ... akik faragáshoz, az hordók és szekerek csinálásához értenek”, Gróf Berényi úr jobbágyai pedig karót hasítanak.

Mocsár lakói „kerekeket, hajókat, hordókat szoktak készíteni magok szükségére, és másoknak pénzért”. Kisgejőc lakói „Tiszántúl eljárnak holmi faedénnyel, s onnan életet hoznak”. Nitzky Ferencné jobbágyai pedig „kötelesek minden évben 30 boros

hordót csinálni, amely 84 és 1/3 akót tézsen ki”. Hasonlóan cselekszenek Nagygejőc lakói is. A „Tiszántúlra eljárnak holmi faedénnyel, s onnan életet hoznak, az ki szükségeken felül van, Ungvárt disztrahálják”.

Bővelkednek „faragásra való fával” Iglinc lakói is, és aki ért hozzá, farag is. Horlyó lakosainak némelyike hordót készít. Báró Ghilányi úr „minden 3 jobbágya készít 2 hordót és egy átalagot”, Pribék Ferenc nyolc jobbágya pedig nem a szokás szerint „robotázik, hanem ez helységnek promontoriumán 18 kapásra való szőlőjét megművelik, azon elvégzik minden munkáját, karókat is ők maguk szoktak hasogatni. Mindegyikük 2-2 hordót tartozik készíteni, vagy megváltja, egyet-egyet 34 krajcáron.”

Orlyova úrbéresei is járatosak a „famívek” készítésében. Tabódy Sándor jobbágynak kötelességük „megtétele fejében húsz hordókat” kell megcsinálni, azokat Ungvárra szállítani, „oly módon azonban, ha dézsát, átalagot vagy egyéb ilyen edényt készít, az hordószámba vétetik”.

Pruksa lakói „szállyakot szoktak az Hegyaljára” indítani tűzifával, de „szőlőkarókat hordani is szoktak”, és pénzért „csónakokat is ... csinálnak”. Áffra László úr jobbágynak pedig „urdolgáért 40 hordót szoktak csinálni”.

Ugocsában „famívek” készítésével, faragásával nem bíbelődtek az úrbéres lakosok. Azt vagy mezővárosi polgárok készítették, vagy más megyékből hordták az ugocsi mezővárosok sokadalmaira, ahol földesurak és jobbágyok egyaránt megvehették maguk szükségére.

Hordók, szekerek, kádak, edények, egyéb famívek készültek Bereg megyében is, ahol 16 község úrbéres lakossága vallotta, hogy értenek ilyesmire, és földesuraiknak szolgálat fejében, maguknak pedig eladásra, megélhetés okán készítenek ilyeneket.

Vámosatyán Péchy Imre jobbágynak évenként 14 hordót készíttetek robotban, melyeknek egyike-egyike 5-5 „csebres szokott lenni”. Keczei Györgyné taxásai hasonló hordókat 12-t szoktak évenként csinálni, robotjuk váltságában. Egyébként a falu egésze foglalkozott fafaragással. Maguk vallották: „Az erdőkből mindenféle, gazdasághoz szükséges és tartozandó edényeket és szerszámokat csinálnak, melyeket ki szoktak hordani az Alföldre, és jó áron eladni.”

Dercenben Horváth Imre úr jobbágynak faragnak, „Bíró János nevű jobbágya... esztendőnként negyven gönci hordót maga szolgálatja redemptiojáért ad esztendőnként, és mikor szükséges, egyéb apró edényeket is, úgymint dézsát, vedret, csobánt”. Szuhányi László és Antal jobbágynak is szolgálnak hordóval.

Izsnéte lakói „szekérre való kereket” csinálnak – ahogy mondták – „azzal kereskedünk, jóféle tölgyfa deszkákkal is, honnét valami hasznot tapasztalunk”.

Kislónyán „szőlőkarókat hasítanak, azzal a Hegyalján kereskednek. Som lakosai hordót csinálnak földesuraiknak, s maguknak és eladásra is.”

Hordót csinálnak Surány lakói is, de „fát kívántató szerszámokból” is „vesznek hasznot”, mert ezt is „mívelik”. Tizzaszalka lakói pedig egyenesen büszkék arra, hogy „e helység lakosai többnyire famívesek”.

Márok lakóinak sem okozott gondot a faragás. Vizen nem szállítottak ugyan fát, deszkát, faműveket, de szekéren igen. „Mikor valami épületnek való fákat, vagy valami faedényt visznek eladni a debreceni piacra – panaszolták –, 10 mérföldre kell vinni, addig pedig két vámon, ősszel és tavasszal igen nehéz utakon kellett menni”, de azért mentek, kereskedtek maguk faragványaival.

Daróc lakói „többnyire mind mesteremberek, ezért is mivel jó erdejek vagyon, jó hasznot vehetnek, úgymint hordó csinálásból, szőlőkarókból és más egyébféle famívekből...” Robotjukat is hordók készítésével és szüreteléssel teljesítik. Csaroda lakói saját

szükségükre készítenek „famíveket”, azokkal néha kereskednek is. Barabás lakói hordót készítenek és szőlőkarókat hasítanak. Asztély lakosainak „különös haszonvételei” közé tartozik a „szőlőkaró csinálás, szőlőkötözésre való hárs hántás”.

Famíveket, edényeket, szerszámokat – legalábbis a maguk szükségére – bizonyára nem csak az említett települések lakói csináltak, hanem még inkább a hegyekben meghúzódó falvak úrbéresei. Csak tőlük messze estek a mezővárosok, hajózható folyók, s készítményeikkel nehezebben mozdultak ki, vagy földesúri robotban nem kellett ilyeneket készíteniük, s ezért az úrbérrendezéskor hallgattak ilyen tevékenységükről. Mindenesetre a fa hasznosításának ezeregy fajtáját kísérhetjük nyomon a paraszti vallomásokban. És az eddigi felsorolással, szemlével nem is értünk végére, mert a paraszti vallomásokból újabb és újabb fa-, illetve erdőbéli haszonvételekre derül fény. Ezek közül számosat műveltek az úrbéres lakosok is, sokról pedig tudták, hogy létezik, de őket eltiltották attól.

Nem sorolható a famívek csoportjába, de kényesség, tanultság, legalábbis nagy gyakorlat kellett a zsidó készítéséhez is, amelyik faáru egyre keresettebb lett a mezővárosokban, falvakban, templom, udvarház és más rangosabb építkezéseknél. Sem Ugocsában, sem Ungban nem vallottak arról a jobbágyok, hogy készítenek, hasogatnák, avagy kereskednének vele. Bereg megyében azonban négy településen – Serbec, Zbuna, Zsdenyova és Remete – haszonvételeik között említik a szolgálonépek, mint olyan készítményt, amellyel az Alföldre is eljutnak.

Hámor, agyag-, mész- és szénégetés

Az erdőelés között kell említenünk ebben az időben a hámorok világát is. A bányászathoz, vájatok kidúcolásához, az ércolvasztáshoz, a kovácsoláshoz, fémformáláshoz, vas edzéséhez ebben az időben faszénre volt szükség. Egész falvak népessége foglalatoskodott ezzel, mint ahogyan szénégetéssel, mészégetéssel is. Hasonló módon, egyes vidékeken fazekas falvak jöttek létre, amelyek lakóinak ez volt a fő kenyérkereseti forrásuk. Nem történt ez másként Ung, Ugocsa és Bereg megyékben sem. E három törvényhatóság úrbéres lakossága kevés szót ejt azonban az ilyes mesterségekről, tevékenységekről. Szükszavú vallomásaik tömör lényege is inkább a vonakodás, a húzódozás az efféle munkáktól. Egy-két helyen megemlítik, hogy efféle művekhez fát vághatnak, avagy robotban ilyen munkákat végeztetnek velük. Ezeket azonban nem sorolják haszonvételeik közé. Ennek oka valószínűleg az, hogy ilyen munkák végzését vagy a nemesek tartják fenn maguknak, vagy szabad népelemeket telepítettek e célból a földesurak és a Kamara Ungba és Beregbe. Ugocsában ugyanis nincs nyoma ilyen tevékenységnek. Bizonyára nem is foglalatoskodtak ilyesmivel.

Hallani hallottak ezekről a dolgokról az említett megyék jobbágyai is, de a maguk részéről csak feltételes módban beszélnek róla. Ugocsában Feketepatak úrbéresei mondták: „Mivel fánk elegendő vagyon, szemet is égethetnénk, ha volna kinek megvenni, és ha tudnánk hozzá.” Rákóc lakói viszont égettek agyagedényeket, amiről így vallottak: „Cserépedények készítéséhez való agyag található határunkban, ebből fazekat és egyéb edényeket készítünk... hasznunkra.” Hasonlóan vallanak Salánk úrbéresei is, akik „korsót, edényt égetnek, s árulják”. Mindehhez fára volt szükségük, melyet saját határunkban vágtak.

Bereg megyében tarkább a lakosok vallomása mind a hámorokat, mind a mész, szén és agyagedény égetését illetően.

Dercen lakói ugyan szűkszavúak, s csak annyit mondtak, hogy „agyag is találtatik a faluban, melyért pénzt szoktak bévenni”. Alighanem égették is az agyagot, nemcsak nyersen árulták esetleg más vidékek fazekasainak.

Amint az agyagművességről, kevés szó esett a mész- és szénégetésről is. Asztély lakói égettek kovácszenet, s azt a városba hozták eladni. Sztánfalva lakói „régiben... az úrdolgát csak a munkácsi várhoz szükséges mész égetésével végezték”, de ez már megszűnt, újabban nem égetnek meszet, legfeljebb a maguk szükségére. A szén- és mészégetés lehetőségéről, ugyanakkor a hozzá nem értésről, a piac hiányáról több közlésben tesznek említést. A meg nem valósult lehetőség köszön vissza Kovászó, Maszár-falva, Mocsolya, Misztice, Oroszi, Cserni és Paszika lakóinak ajkán, amikor a szénégetésről faggatja őket a kérdező biztos. Nagybresztó, Kisbresztó, Kistibava lakói egyként vallják, hogy „a közeli határban mészégetés folyik, ebből hasznuk nincs, mert azt felfogadott emberek végzik, vagy úrdolgaiban dolgoznak ott”. Ha piacuk lenne, ha eladhatnák, ha szokták volna, ha értenék hozzá, meszet égethetnének Sztánfalva, Kisbelebe, Kisbisztra, Brusztopatak, Bukovinka, Csabina, Csernik, Colánfalva, Dubina, Dubrovia, Kockófalva, Kockaszállás, Lécfalva, Paulova, Szuszkó, Nagytibava és Ploszkanovica lakói is. Mivel a feltételek egyike, másika nem adott, vagy éppen mindegyik hiányzik, meszet sem, szenet sem égetnek.

Valamivel több haszonvételük van a Bereg megyei úrbéreseknél a hámorokból. Bár Nagy- és Kisbresztó lakói egybehangzóan vallják, hogy „két mérföldre vashámor van” tőlük, de „onnan hasznuk nincs, mert csak úrdolgára járnak oda”. Még közelebb van a vashámor Kendereskéhez, de hasznuk igazán nekik sincs belőle, mert hiába van csak fél mérföldre, „ott csak erre kitanult németek dolgoznak, akik e munkához értenek”. Szentmiklós és Gevenfalva úrbéresei azonban néha-néha hasznat húznak a közeli hámorokból, mert ott „olykor favágással pénzt keresnek”, mint Váralja lakói is.

Munkács határában „most nem régen gróf Schönborn főispán úr” vashámort építtetett „csak fél mérföldnyire”, ahol „az ollyatén városi lakosok, akik a hámorbeli munkához tudnak és értenek – mikor az idegenek által nem akadályoztatnak –, ottan lévő munkájuk által magoknak pénzt kereshetnek”. Nem volt könnyű azonban itt sem munkához jutni. Fornos lakói panaszkodtak is: „A két munkácsi dominiumban – mondották – fél mérföldnyire vagyon és kezdetett vashámor, ahol ott dolgozhatnának, de a négy nemesi járásokból való embereket, amint egy a lakosok közül referálja, dolgozni ottan nem enged a dominium.” Fára, legalábbis úrbéresei fájára aligha volt szükség bármelyik hámorban is. Volt abból elegendő a dominium erdeiben. Ilyen és hasonló vallomások fakadtak fel Cserepec, Iglinc, Iványi, Kajdanó, Kis- és Nagybelebe, Czalánfalva, Dubina, Diszkovica, Duszina, Kockaszállás, Alsó- és Felsőviznice, Vorotnice és Ploszkovica úrbéreseinek az ajkáról is. Vagy nem értettek a dolgokhoz, mesterségekhez, vagy nem volt piacuk, vagy nem kellettek a munkára, még favágásra, fahordásra sem.

Pálinkafőzés

Az erdőéléssel, fafelhasználással kapcsolatos haszonvételek egyike volt a pálinkafőzés. Az erdei haszonvételek beszükülése éppen e téren történt meg a leghamarabb és leggyorsabban. Két-három éve az 1 arany üstpénz megfizetése ellenében még szabadon főzhettek a jobbágyok, parasztok, zsellérek pálinkát. A legtöbb helyen szabadon is forgalmazhatták. Az úrbérrendezés idejére ez majdnem mindenütt megszűnt. A bérlők veték kezükbe ezt a földesúri regálét és gondoskodtak róla, hogy a jobbágyok véletlenül se gyakorolhassák ezt a jogukat. Ennek a haszonvételnek a megszorítása mindhárom

megyében bekéredzkedett a vallomásokba, s majdnem mindenütt a károk, a panaszok között találkozunk vele.

Ugocsában még nem olyan vészes a helyzet. „Pálinkafőző üstjeik vannak – mondták Csarnató lakói –, ahol Mihály naptól Bazil napig pálinkát főzhetnek, melyet eladhatnak, korcsmáltathatnak is.”

Ung megyében Kistrát lakói vallottak hasonlóan: „Pályinkát szabadon főznek az uraság engedelméből, azt hol helyben, hol más falukon disztrahálhatják.”

Más a helyzet azonban Beregben. A beregiek panaszát talán Klocskófalva úrbérései fogalmazták meg legplasztikusabban: „Két évvel ezelőtti időig tarthattak italt, és lakodalom idején fizetség fejében az árendásuknál pálinkát főzhettek saját szükségükre, de most pálinkát készpénzért kell vásárolniuk a bérlőnél.” Klocskófalva esete csak egy a sok beregi eset közül. Szó szerint ismétlődik ugyanis a panasz Szolocsina, Szidorfalva, Szentmiklós, Roszos, Alsóhrabonica, Sztrojna, Runófalva és más beregi település úrbéréseinek az ajkán: „Régebben főzhetek maguknak pálinkát, és tarthattak más italt is, most nem, sőt italt más helységből sem vehetnek, csak a bérlőtől.” A profitorientált zsidó bérlők kisajátították a pálinkaforgalmazás, a korcsmabérlet jogát, s a földesúri haszonvételek egyikére monopóliumot, egyedárusítási jogot építettek. Nemcsak egyedüli forgalmazói lettek az italnak, hanem az árakat is maguk szabták meg. A nemeseknek, földesuraknak jól jött ez, mert őket nem akadályozhatta rendi körülmények között a korcsmabérlet a saját fogyasztásra főzött pálinka élvezetében, a birtoktalan nemesek és úrbéres szolgálónépek pedig kénytelenek voltak alkalmazkodni a bérlő minőségéhez és áraihoz. Könnyű volt akkor is, könnyű most is rálegyinteni: – Nem kötelező pálinkát inni. Igaz! Mélni se kötelező. Társadalmi szokásokat megbolygatni se kötelező. Igaz az is, hogy valahol, valakiknek és valamiből el kellett kezdeni a tőkefelhalmozást, a tőkekoncentrációt szerte az országban, Bereg, Ugocsa és Ung megyékben is. Megtörtént dolgokon változtatni nem lehet. A történéshoz nincs is hatalma a változtatásra. Az okokat, indokokat azonban, amelyek szembeállítottak embereket, sérelmeket okoztak és irracionális indulatok termelődését indították meg a népcsoportok, vallások, foglalkozási körök képviselői között, kötelességre keresni, feltárni. Ezért kellett ezt a kis kitérőt nekünk is megtenni.

Malmok

A fafelhasználás egyik tág tere a száraz- és vízimalmok építése, azok minduntalan történő „reperálása”, a duzzasztókhoz szükséges gerendák, deszkák elkészítése, fuvarozása, beépítése a malomba. Fátlan síkságon ez költséges és bonyolult. Fákkal bővelkedő, folyókban, patakokban, erekben gazdag tájon egyszerűbb. Malomács kell hozzá csak, vagy famívekhez értő ember. Ungban, Beregben és Ugocsában minden kellék és minden tapasztalat megvolt hozzá. Táblázatunk mutatja: bővelkedett is a térség mind vízi-, mind szárazmalmokban, kallókban, egyéb vízi kerekében. A lakosok egy-két község kivételével annyira bővelkedtek a malmok használati lehetőségében, hogy ha fél- vagy fertály mérföldre kellett menniük örölni, már káraik között emlegették a malom hiányát. Erre legplasztikusabb példát Munkács városának panaszja szolgáltatja: „Vízi malma az uraságnak Munkács vára alatt vagyon, mintegy három fertály órányi járóföldre fekszik a várostúl... A lakos polgároknak ezen városban vízi malmok nincsen, hanem kívül a városon, az vár alatt való uraság malmában három fertály órányi járó földre, és a város körül lévő más külső falukra kénytelenítetnek kenyérnek való búzajókat, gabonájokat és tengerijeket, vagy magok vállakon, vagy pedig pénzen fogadott alkalmatosság által a malomba vinni és megörölni.”

Malomra, azok távolságára azonban a három megyében ennél alig esett több panasz. Fa is volt, szakértelem is volt, kedv is a malom, kalló, daráló, fűrészmalom építéséhez. Szakértelem is akadt bőven ebben a fában gazdag világban. Ha panaszkodtak a lakosok valahol, inkább arra, hogy a malmok felduzzasztott vize árt szénájuknak, kaszá-
lójuknak, mert elönti azt, megrontja a fűvet.

Erdei legelő

A három megye lakói fában, erdőben bővelkedő térségben éltek. Legelőjük, kaszálóik is gyakran találtattak az erdőben. Néhol ez takarmányhiányt okozott, a széna minőségét rontotta, s gyakorta szorultak a szarvasmarhák télen falevelekre, tavasszal juhok, marhák az erdők zsenge hajtásaira, az avarból hasznosítható gizgazra. Sokat kellett küzdeni a lakosoknak állataik életéért a vadakkal is. Számos községben a farkasok miatt a borjúkat ki sem merték engedni a legelőre, hanem jászlon tartották. Ezen veszélyekről korábban már ejtettünk szót. Ezért hadd álljon itt mondanivalónk befejezéséként egy ritka eset. Az erdőirtáson éppen az úrbérendezés körüli években új falu alakult: *Klucsárka*. A falu szerveződésével, alakulásával kapcsolatban – mint cseppben a tenger – felmerültek mindazon gondok és örömök, amelyek az erdőléssel, erdőhasználattal kapcsolatosak. Azért is idézzük Klucsárka közösségének a vallomását, hogy felvillantsuk: ezernyi szépség mellett, erdőlési haszonvétel mellett százezer egy gond, tengernyi nehézség, még inkább emberpróbáló munka volt mindenkor, mindenütt az erdővel való birkózás. Hallgassuk erről a klucsárkaiakat:

„Legelő a sűrű uradalmi erdőben és a lucskaiban elegendő van. Mező nincs.

Tűzre, épületre való fa elegendő van, s eladásra is, amit a földesúr azért engedett meg, hogy a földesúr fája is elszállítható legyen.

A földesúri és a lucskai malmok közel vannak.

Semmilyen szántóföldjük nincs, mert nem régen telepedtek le az erdőben, ahol építkeznek, s nem érkeztek még szántóföldet irtani. Másik ok az, hogy a dominális uraság még nem mutatta meg, meddig terjed határuk.

Tengerin kívül mást nem vethetnek. E kenyeret is háromszor kell kapálniuk, mert a gyökerek, ducskók, tőkék, tönkők miatt még nem tudnak szántani, így nehéz munkával keresik kenyerüket.

Fél mérföldnyire vashámoz, ahol némi pénzt kereshetnének, de az irtás miatt nem érnek rá.

Kaszálót szintén az erdőben kezdtek irtani, de több év eltelte után sem tudnak szabadon kaszálni a sok tönkők miatt.

...

É falu lakosai olyan pusztá helyre jöttek az erdőbe, ahol korábban falu nem volt. Ők voltak az elsők. Elkezdték irtani az erdőt, építkezni. Ezért a pusztá-telekekről nem tudnak nyilatkozni.

Mint fentebb mondták, sem urbáriumuk, sem contractusuk nincsen írott. Pusztán urasági ígéret alapján adták magukat Klucsárkára, ahol az uraság hat év mentességet ígért nekik a robot alól, és hét év mentességet a portio alól.

Az első négy lakosok panaszkodnak, hogy a hat év nem telt el, de a folyó 1772. évre taksát vettek tőlük.”

Bereg

Község	Erdő saját	Fa		Mak- kol- tatás	Fa- keres- kedés	Pálin- kafő- zés	Mo- gyo- ró	Gom- ba	Kom- ló	„Fa- mí- vek”	Ma- lom
		Tű- zi	Épü- let								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Adony		+	+	+	+						1
Asztély		+	+	+							+
Vámosatya		+	+	+	+					+	1
Barabás		+	+	+						+	2
Bulcsu				+							
Csaroda	+	+	+	+	+					+	1
Daróc	+	+	+	+							+
Dobos		+	+	+							1
Fejércse	+										
Gelénes	+	+	+	+	+						1
Gulács		+	+	+	+						3
Hete	+	+	+	+	+						1
Kerecsen		+	+	+	+						3
Márok	+	+	+	+						+	1
Namény		+	+	+							4
Márokpapi	+	+	+	+							1
Tiszaszalka		+	+	+	+				+		1
Surány	+	+	+	+							
Tákos		+	+	+							2
Ugornya		+	+	+	+						3
Vid	+	+	+	+	+						1
Bátyu	+	+	+	+	+						1
Nagybégány		+	+								
Kisbégány		+	+	+							1
Bótrágy	+	+	+	+							1
Csomonya	+	+	+	+							
Déda		+	+	+							
Kisdobrony		+	+	+	+						
Harangláb	+	+	+	+							
Homok		+		+							
Mezőkaszon		+	+	+							
Nagylónya	+	+	+	+	+					+	2
Kislónya	+	+	+	+	+					+	1
Mátyus	+	+	+	+	+					+	1
Csonkapapi		+	+	+							
Som	+	+	+	+						+	2
Szernye	+	+	+	+							
R. Újfalu	+	+	+	+							
Zápszony	+	+	+	+						+	1
Nagyalmás		+									1
Kisalmás		+					+	+			
Badaló	+	+	+	+	+						3
Bene	+	+	+	+	+						1
Bród		+	+	+							1
Bilke		+	+	+							1
Borsova		+	+	+							1
Csetfalva		+	+	+							1
Csertész		+	+	+							2
Csoma		+	+	+	+					+	
Dubroka		+	+	+							

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Kisfalud		+	+	+							1
Falucska		+	+								
Gecse	+	+	+	+							
Halábor					+						
Ilonca		+	+	+			+	+			1
Ilosva		+	+	+							1
Kövesd		+	+	+	+					+	
Kovászó		+	+	+	+						1
Lóza		+	+	+							1
Lukova		+	+	+				+			1
Muzsaj	+	+	+	+							
Maszárfalva	+	+	+	+	+						
Macsolya		+	+	+							
Misztrice		+	+	+			+	+			1
Oroszi		+	+	+							1
Ardó		+	+	+							2
Balazsér		+	+	+							1
Benedike		+	+	+			+	+			1
Csapocka		+					+	+			
Cserejoc		+	+								
Dercen	+	+		+	+					+	1
Fornos		+	+	+							
Gajdos	+	+	+	+							
Kisguth		+	+	+							
Iglinec		+	+	+					+		1
Kigyós		+	+	+							
Kalnik		+	+	+			+	+			1
Kuzmina		+									
Német-											
Kucsova		+	+								
Klacsano		+	+	+							
Kisloho		+									
Medvedoc	+	+	+	+	+						
Patkanoc	+	+	+	+							1
Zsukó		+	+								
Arđanháza	+	+	+	+							
Kisábránka		+	+	+							
Nagyábránka	+	+	+	+							
Bábfalva	+	+	+	+							
Balásfalva		+									1
Bubuliska	+	+	+	+							1
Cserlenyo		+	+	+					+		
Újdávidháza				+							
Drágabartfalva	+	+	+	+							
Deskofalva	+	+	+	+							1
Fogaras	+	+	+	+							
Fedelesfalva		+	+	+							1
Gálfalva		+	+	+							
Papgyörgyfalva	+	+	+	+							1
Hátmeg	+	+	+	+							1
Hercfalva		+	+								1
Hribóc	+	+	+	+							
Ilykóc	+	+	+	+							
Ivaskofalva		+	+	+							
Iványi		+									1
Kendereske		+			+						
Kustánfalva		+		+							
Kucsova		+									

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Kutkafalva	+	+	+	+							1
Kelemenfalva		+	+	+							
Kajdano	+	+	+	+					+		
Lauka		+		+							1
Nagyleányfalva		+	+	+							
Kislucska	+	+	+	+							1
Munkács	+	+	+	+							1
Pósaháza		+	+	+							1
Krajnamartinka	+	+	+	+							
Nagymogyorós		+	+								1
Kismogyorós		+	+	+							1
Medence		+	+	+							1
Nyéresfalva	+	+	+	+							
Oroszvég											
Feketepatak	+	+	+	+							
Pappfalva	+	+	+	+							
Posnyákfalva											1
Rákos	+			+					+		1
Ruszkóc									+		
Sztánfalva	+	+	+								2
Szerencsfalva	+	+	+								1
Sundakovica		+	+	+							
Trosztyanica		+	+								1
Váralja		+	+		+						1
Vorotnica											
Závidfalva	+	+	+	+						+	
Kisbelebele		+	+	+							
Kisbisztra		+	+	+							1
Kisbreszto		+	+	+		+			+		1
Nagybreszto	+	+	+	+					+		1
Brusztopatak		+	+	+					+		1
Bukovinka		+	+	+							1
Csabina		+	+	+					+		1
Csernik		+	+	+		+			+		
Colánfalva		+	+	+					+		1
Dubina		+	+	+					+		
Dunkofalva	+	+	+					+	+		
Diszkovica		+	+	+					+		
Duszina		+	+	+					+		1
Dubrovica		+	+	+					+		1
Egreske	+	+	+	+					+		
Gevenfalva		+	+	+					+		1
Holubina		+	+	+					+		1
Hankovica		+	+	+		+					
Alsóhrabonica		+	+	+		+					1
Jobovica		+	+	+		+			+		1
Izvor	+	+	+	+					+		1
Kölcсэн		+	+	+		+			+		
Klocskófalva		+	+	+		+			+		
Kockaszállítás		+	+	+					+		1
Lécfalva	+	+	+	+					+		1
Kismartinka		+	+	+					+		1
Szentmiklós		+	+			+			+		
Nelipina		+	+	+					+		1
Olenova		+	+	+					+		1
Ploszko		+	+	+		+			+		1
Podhering		+	+						+		
Paszika		+	+	+					+		1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Paulova		+	+	+					+		1
Polena		+	+	+		+			+		1
Plavia		+	+	+		+			+		
Ploszkanovica	+	+	+	+		+			+		1
Repede		+	+			+			+		1
Runófalva		+	+	+		+			+		
Roszós		+	+	+		+			+		
Szelesztó		+	+	+					+		1
Szidorfalva		+	+	+		+			+		
Szászoka		+	+	+					+		1
Szolocsina		+	+	+		+			+		1
Szuskó		+	+	+		+			+		1
Sztrajna		+	+	+		+			+		1
Szolyva		+	+	+					+		
Kistibava		+	+	+					+		
Nagytibava		+	+	+					+		1
Uklina		+	+	+		+			+		1
Felsőviznice		+	+	+					+		1
Középsőviznice		+	+	+		+			+		1
Almamező	+	+		+							
Bukoc		+	+	+							1
Bilaszovica		+									1
Borszucsina		+									1
Bablyuk		+	+	+							1
Beregoc		+		+							
Drahusoc		+	+	+							1
Hlubokapataka		+	+								
Felsőhrabonica		+	+	+							
Hukliva		+	+	+							1
Jalova		+	+								
Kicsorna		+	+	+							1
Kötilnica		+									1
Kanóra		+									1
Laturka		+									1
Miskarovica		+									1
Medvedcsa		+									1
Lázárpatak		+	+	+							1
Verbiaspetrusovica											1
Pudpoloc		+	+	+							
Paskoc		+	+	+							1
Perekreszna		+	+	+							1
Pereszirova											1
Romanóc		+	+	+							
Kisrosztoka		+	+	+							1
Nagyrosztoka		+	+	+							
Újrosztoka	+	+	+	+							
Serbocz		+	+	+							1
Szкотarszka		+								+	1
Szvalyovka		+		+							
Tissova		+									
Timsor		+		+							
Talmas		+									1
Alsóverecke		+									3
Felsőverecke		+		+							1
Voloc		+		+							1
Veretecső		+		+							1
Zagyilszka		+									
Zbuna		+	+	+						+	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Zsdenyova		+	+	+						+	1
Bereg	+	+	+	+							
Beregszász	+	+	+	+							1
Bárháza	+	+	+	+							
Nagydobrony	+	+	+	+							
Gorond	+	+	+	+					+		
Gát		+	+	+						+	
Nagygut	+	+	+	+							
Jánosi	+	+	+	+							
Izsnéte	+	+	+	+					+	+	
Nagylucska	+	+	+	+					+		2
Makaria		+	+	+							1
Pisztraháza	+	+	+	+							1
Ramocsaháza	+	+	+	+							
Remete	+	+	+	+						+	2
Sarkad	+	+	+	+							1
Sztrabicsó		+	+	+							
Vári	+	+	+		+						2
Vorotnica	+	+	+	+							1
Klucsárka		+	+								
Ploszkanovica		+	+	+					+		
Ignéc		+	+								
Skuratóc		+	+								
Kuzmina		+					+	+			
Klastromfalva	+	+	+	+							

Ugocsa

Akli		+	+	+							2
Almás		+	+	+							
Feketeadó	+	+	+	+							
Bábony				+							2
Batarcs		+	+								2
Batár		+	+	+							
Bocsko		+	+	+							
Bökény		+	+	+							2
Csarnató	+	+	+			+					
Csedrek		+	+	+							3
Csepe		+	+	+							2
Csoma		+	+	+							
Dabolc		+		+							
Farkasfalva		+	+	+							
Forgolány		+	+								1
Kisgérce		+	+								1
Nagygérce		+	+	+				+			
Gödényháza		+	+	+							1
Gyula		+	+								2
Halmi		+	+	+							3
Hetény		+				+					1
Királyháza		+	+	+	+						2
Kirva		+	+	+							
Komlós		+	+								1
Kökényesd		+	+	+	+						

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Nevetlenfalu		+									
Péterfalva		+	+								1
Szárazpatak		+	+								1
Szászfalu		+	+	+					+		2
Kistarna		+	+								
Nagytarna		+	+	+							2
Tekeháza		+	+	+			+	+	+		1
Túr-Terebes		+	+	+			+	+			2
Turc		+	+	+							2
Sásújfalva		+	+	+							1
Tamásvárallya		+	+	+							
Veléte		+	+	+	+	+					3
Veréce		+	+	+							1
Kiscsongova		+	+	+							
Nagycsongova		+	+								1
Egres		+		+	+						
Ölyves		+	+	+							
Fancsika					+						4
Karácsfalva		+	+								
Alsókaraszló	+	+	+	+							
Felsőkaraszló	+		+								
Tiszakeresztúr		+									
Komját		+	+	+							1
Kiskupány		+	+				+	+			
Matyfalva		+									
Feketepatak		+	+	+	+						
Rakasz		+	+	+							3
Rákóc		+	+	+			+	+			4
Salánk	+	+	+	+	+		+		+		1
Alsósárád		+	+	+							1
Felsősárád		+	+	+							
Sásvár											1
Nagyszőlős		+	+	+							7
Illonokújfalva		+	+	+							
Tiszatújhely		+									
Verbóc		+	+	+							
Veresmart		+	+	+							3

Ung

Andrasóc		+	+								
Bacsava											1
Turjabisztra		+	+	+						+	1
Csertész		+	+	+						+	
Dubrovka		+	+	+						+	1
Gajdos	+	+	+	+							
Kisgejőc		+	+							+	
Nagygejőc		+	+	+	+	+				+	
Helmec		+	+	+							1
Horlyó		+	+	+		+	+	+		+	1
Iglinc	+	+	+	+			+	+		+	2
Oroszkomoróc		+	+	+							
Köblér	+	+	+				+	+			1
Koncháza	+	+	+	+							
Lehoc		+									3
Minaj											1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Orlyova	+	+	+	+							1
Kisrat	+	+	+	+		+					
Szerednye		+	+	+				+			4
Bajánháza		+	+	+							
Turna		+	+	+							
Bés	+	+	+	+							2
Botfalva		+									
Bozos											1
Budaháza		+									1
Csicser		+	+	+	+						2
Darma			+								1
Ór						+					1
Gálócs	+										
Iske		+	+	+	+						
Kiskapos		+	+	+	+						
Nagykapos		+	+	+	+						1
Kelecsény		+	+	+	+						
Kerész		+									
Palágykomoroc	+	+	+	+	+						
Mocsár		+	+							+	1
Matyuc		+	+								1
Mogyorós		+									
Mokcsa		+	+	+	+						
Páloc	+	+	+	+							1
Pinkóc											1
Pruksa		+	+	+	+					+	2
Kisszelmenc		+	+								
Nagyszelmenc		+	+	+	+						
Sisloc	+	+	+	+							
Vajan		+	+	+							
Viszoka		+	+	+							

BEITRÄGE ZU BESTIMMTEN LEBENSGEWONNHEITEN DER EINWOHNER DER KOMITATE BEREG, UGOCSA UND UNG GEGEN ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS

Die Komitate Bereg, Ugocsa und Ung lagen im nordöstlichen Raum des königlichen Ungarn zur Zeit des 18. Jahrhunderts. Waldige und bergige Regionen wechselten einander ab, und die Theiß, die Hauptwasserquelle des Raumes und Sammelbecken für das Wasser aus Bergquellen und Bächen, verlangsamte sich hier nach ihrem Sturzfluß aus der Landschaft Máramaros, um hier nun die Sümpfe und die Überschwemmungsgebiete mit ihren Eichen-, Pappel- und Birkenhainen, den Trauer- und Bachweiden sowie dem Buschwerk zu nähren.

Auf dem insgesamt 8229 km großen Gebiet der drei Komitate lebten im letzten Drittel des 18. Jahrhunderts 148 563 Menschen in 24 472 Häusern, in 28 865 Familien. Auf eine Familie kamen 5,15 Seelen und auf eine Wohnung 6,1 Menschen.

Die Bewohner dieser Gegend waren durch die landschaftlichen und natürlichen Gegebenheiten zu einer regionalen Arbeitsteilung und einem sich daraus ergebenden ständigen Warenaustausch gezwungen. Unter den Erwerbsquellen, die sich den Einwohnern dieser drei Komitate boten, spielten das sog. Waldleben sowie die damit verbundene Viehhaltung eine dominante Rolle.

Alle drei Komitate – und nicht nur die bergigen Gegenden – waren reich an Wäldern. Die Nadelwälder auf den Schneehöhen waren gesäumt von Buchen- und Eichenwäldern. Letztere zogen sich bis in die von Flüssen und Bächen feucht gehaltenen Ebene. In den Kehren und Winkeln der Theiß hatten sich schon seit jeher Obstbäume angesiedelt. Verschiedene Apfelsorten, zum Dörren, Einkochen, aber auch Marmeladekochen und gar Schnapsbrennen geeignete Pflaumensorten sowie jede Menge Nüsse, Birnen und Kirschen gediehen in dieser Gegend.

Von den 1 590 582 Katastraljoch Ackerland in den drei Komitaten nahmen die Wälder 721 058 Katastraljoch ein, das heißt 45,33% der Gesamtfläche. Auf einen Einwohner entfielen durchschnittlich 4,85 Katastraljoch Wald, was bedeutete, daß Ende des 18. Jahrhunderts sich die Menschen hier im Notfall allein vom Waldleben hätten erhalten können. Ihres außerordentlichen Fleißes halber fristeten sie aber ihr Leben, indem sie die folgenden eng miteinander zusammenhängenden Tätigkeiten ausübten: sie bebauten die Ackerflächen, hielten Vieh und sammelten die Früchte des Waldes. In früheren Zeiten dominierten nachweislich die Viehhaltung und das Waldleben. Doch zu eben jenem Zeitpunkt, an dem auch unsere Nachforschungen einsetzen, wurden die Menschen in immer stärker zunehmendem Maße aus den Wäldern, und somit von ihrer Daseinsquelle verdrängt, da die Wälder den Grundherren unterstellt wurden, was gleichbedeutend mit deren Besitzrecht war. Pächter tauchten auf, eine Art Pachtsystem breitete sich aus und wurde im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts vorherrschend. Das führte dazu, daß die Mehrheit der Einwohner dieser Gegend vollends in Not und Armut gestoßen wurde.

In dem von uns untersuchten Zeitabschnitt, dem Zeitpunkt für die Urbarialordnung unter Maria Theresia, nahm die Verdrängung der Menschen aus den Wäldern gerade ihren Anfang.

Zu der Zeit bediente sich nahezu jedermann ganz nach Bedarf des Brenn- und Bauholzes aus den Wäldern. Gab es in der eigenen Gemarkung nicht genug Holz, so holte man sich – mit einer Genehmigung des Grundherren – aus einem Umkreis von ein

bis zwei Meilen die notwendige Menge. Die Einwohner mancher Dörfer trieben auch Handel mit dem Holz, vor allem bei der Versorgung nahegelegener Städte. Andere wiederum „flößten“ das Brenn- und Bauholz hinunter bis in die Tiefebene. Auch das Betreiben von Mühlen unterschiedlichster Art bedeutete einen Broterwerb für die Menschen hier. Doch später wurden die Mühlen vorwiegend von den Grundherren errichtet und dann in Pacht gegeben, um die Bewohner der Dörfer „kurz zu halten“. Als von Maria Theresia die Urbarmessung hergestell worden war, hatte man den Einwohnern dieser drei Komitate schon sämtliche Chancen genommen, ihren Nutzen und Gewinn aus der Schnapsbrennerei zu ziehen. In den Jahren 1772–1773 war das Schnapsbrennen und der Handel mit Schnaps schon fest in der Hand profitorientierter Pächter.

Hier und da war auch zu bemerken, daß das Waldweiden entweder unterdrückt oder aber an gutsherrliche Genehmigungen beziehungsweise an ein Lösegeld gebunden wurde. Wegen des reichhaltigen Buchen- und Eichenbestandes klagten die Bewohner jedoch recht häufig über Wildschäden, über Eisschäden an den Eichen bei frühem Frosteinbruch und am meisten über die Mäuseinvasionen infolge zu reicher Eichelernnten.

Eine Art des Waldlebens bestand im Sammeln der Früchte des Waldes. Wild zu erlegen, war überall untersagt, doch gegen verschiedene Dienste oder ein Entgelt durften die Bewohner in den Wäldern Pilze, Haselnüsse und Hopfen sammeln. Die anderen Früchte des Waldes – wildes Obst, Himbeeren, Brombeeren, Blaubeeren, Heilkräuter usw. – durften sie ohne jede Beschränkung nach Herzenslust sammeln.

In zahlreichen Siedlungen hatten sich die Menschen auf die Holzverarbeitung eingestellt. In allen drei Komitaten stießen wir auf das Bekenntnis, daß die Bewohner des einen oder anderen Dorfes sich auf das Herstellen von Holzschindeln, von Holzfässern, von Leiterwagen oder von Holzgefäßen bzw. auf den Vertrieb dieser Waren spezialisiert hatten. Sie stellten darüber hinaus auch Getreidekästen, Kähne, Pflugteile, Wagenräder, Tröge, Truhen und Bauermöbel her. Diese Produkte brachten sie per Leiterwagen oft bis nach Debrecen oder transportierten sie auf der Theiß bis nach Tokaj und Szolnok, die mutigeren sogar bis nach Szeged. Interessant an diesen Aussagen der Bauern ist, daß die Dienstleute aus den Tätigkeiten um die Hüttenwerke, Hammerwerke, Köhlereien und Fabriken herum keinerlei Nutzen ziehen konnten. Kalk und Kohle wurde von den dafür ausgewählten, nicht in Urbarmessungen stehenden Menschen gebrannt, und auch das Tonbrennen wurde nur in drei bis vier Dörfern betrieben.

Peter Takács–István Udvari